

OSZK HÍRADÓ

az Országos Széchényi Könyvtár lapja
XLI. évfolyam – 1998. 3–4. szám

TARTALOM

KRÓNIKA

- 2 Főigazgatói utasítás valamennyi főosztályvezető és osztályvezető részére
- 2 A Tudományos Bizottság üléséről (Illyés Katalin)
- 3 Személyi hírek és változások
- 3 Törzsgárda jutalomban részesülők jegyzéke
- 4 Búcsú Szilágyi Tibortól (Győri Erzsébet)

MUNKÁNKRÓL, KÉRDÉSEINKRÓL

- 6 Az Országos Széchényi Könyvtár 1997. évi költségvetési szöveges beszámolójelentése (Poprády Géza–Zádor Tamás)
- 9 A NEKTÁR Projekt. (Bánki Zsolt–Horváth Ádám–Sipos Márta)
- 11 Ungváry Rudolf köszöntése abból az alkalomból, hogy 1998-ban ő kapta meg a Széchényi emlékérmét (Szűcs Jenőné)
- 12 Fellendülés az OSZK könyvfeldolgozó munkájában az 1930-as években (Patayné Balogh Éva)
- 17 Sándor János méltatása (Fülep Katalin)
- 19 Hogyan kötötték be Mátyás király kódexeit? (Beőthyne Kozocsa Ildikó)

KIÁLLÍTÁS

- 24 Ezernyolcszáznegyvennyolc, te csillag. Az OSZK és a Hadtörténeti Múzeum kiállítása (Várady Géza)

MÚLTUNK, ÖRÖKSÉGÜNK

- 26 Kossuth Lajos olvasmányai (Batári Gyula)
- 29 Kossuth Lajos levelei Mária Teréziához (Tremkó Györgyné)
- 31 Könyvtárunk történetéből. Az 1900-as állományrevízió a Széchényi Könyvtárban (Somkuti Gabriella)

TÁJÉKOZÓDÁS

- 33 Megjelent a „Scripta manent. A papír- és könyvrestaurálás műhelytitkai” c. könyv

SAJTÓFIGYELŐ

- 34 Az utcánév kedvéért torzít a térkép (H. M.)
- 35 Átfogó ellenőrzés a Széchényi Könyvtárban (Wild Judit)
- 36 Magyar Elektronikus könyvtár
- 36 Huszonnégy rövid perc olvasásra (Fehér Katalin)

KÖNYVTÁRUNK ÉLETÉRŐL

- 39 Volt egyszer egy hírlaptár (Somkuti Gabriella)
- 41 Egy Hírlaptári találkozás margójára (Darabos Pálné)
- 43 Emlékezés a régi Hírlaptár olvasótermére (Lakatos Éva)

Címlapkép: Kossuth Lajos

KRÓNIKA

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

Szám: 558/1998

FŐIGAZGATÓI UTASÍTÁS valamennyi főosztályvezető és osztályvezető részére

1998-ban az alábbiak szerint módosul a könyvtár nyitvatartási- és munkarendje:

ÁPRILIS 11-én, nagyszombaton a könyvtár *zárva lesz*, nyitás április 14-én, kedden

MÁJUS 2-án, szombaton a könyvtár *zárva lesz*.

JÚLIUS 1–JÚLIUS 31-ig a nagyolvasó terem

hétfőn, szerdán, pénteken *21 óráig*,

kedden, csütörtökön, szombaton *17 óráig* lesz nyitva

AUGUSZTUS 1–AUGUSZTUS 31-ig a könyvtár *zárva lesz*, a 18/1997. (X. 17.) MüM rendelet értelmében a *munkarend megváltozik*:

AUGUSZTUS 15-e, szombat munkanap a *pénteki munkarend* szerint;

AUGUSZTUS 21-e, péntek *pihenőnap*;

OKTÓBER 24-én, szombaton a könyvtár *zárva lesz*.

A fent idézett rendelet értelmében:

DECEMBER 19-e, szombat munkanap a *csütörtöki munkarend* szerint;

DECEMBER 24-e, csütörtök *pihenőnap*.

A Tudományos Bizottság üléséről

A Tudományos Bizottság 1998. április 15-én ülést tartott.

A főigazgató ismertette a bizottsággal a Keresztury Közérdekű kötelezettségvállalás anyagi helyzetét. Az előző évek hibás gyakorlata miatt az alap tőkéje erősen megfogyatkozott, ezért Keresztury Dezső özvegyével a könyvtár kiegészítő megállapodást köt, melynek értelmében:

- a könyvtár 2000-ig a tőkét 2 millió forintra emeli;
- csak a kamatokat használja jutalmazásra, a tőkéhez nem nyúl;
- évente csak két jutalmat ad ki.

Ezután a Keresztury-pályázatra beérkezett dolgozatokat bírálta el a bizottság. Három dolgozat közül kettő kapott díjat:

I. díjat és 100 ezer forint jutalmat kap:

UNGVÁRY RUDOLF–ORBÁN ÉVA: Osztályozás és információkeresés. Kommentált szöveggyűjtemény c. dolgozata

II. díjat és 75 ezer forint jutalmat kap

TÓTH ÁRPÁD: Tanárky Gedeon és erdélyi útinaplója c. dolgozata

Döntés született arról, hogy 1998-tól a díjak aránya a következő legyen:

I. díj: 100%

II. díj: 50–75%

Harmadikként az 1997-es kutatói beszámolókat és az 1998-as terveket tárgyalták meg.

Határozat született arról, hogy elsőbbséget kell adni az OSZK történetével foglalkozó kutatásoknak, ennek érdekében intézkedések is megfogalmazódtak.

Karsay Orsolya megbízást kapott egy címéla-kiállítás megrendezésére, amely 2000-ben nyílna az OSZK–MTA Könyvtára–Egyetemi Könyvtár, egyházi könyvtárak anyagából.

Illyés Katalin

Személyi hírek és változások 1998. március 1–1998. április 30.

Új dolgozóink: Csoma Márta kv., MNB Sajtórep. szerk., Fenyves Pál kiseg. alk., Műsz. fenntart. osztály, Fehérné Gál Kinga könyvtáros, Hung. dok. osztály, Molnár Andrea könyvtáros, MNB Könyvek szerk., Papp Attiláné szakmunk., Mikrofilmtár, Sobor András főkönyvt., MNB Sajtórep. szerk., Végh Ferenc segéd munk., Műsz. fenntart. osztály.

Eltávoztak a könyvtárból:

- **munkaviszonya megszűnt:** Bán Istvánné gazd. üi., Pü. és számvit. osztály, Drzka Magdolna gazd. üi., Pü. és számvit. osztály, Fekete Attila könyvtáros, Szakozó osztály, Takács Péter kiseg. alk., Fölöspéld. közp., Veres Jánosné ügyvit. alk., Fölöspéldány közp.
- **áthelyezéssel:** Dr. Kenyéri Katalin ig. szakalk., a Könyvt. koord. osztályról az MKM-be.
- **elhunyt:** Bak Béla könyvtáros, Gyártási osztály.
- **próbaidőn belül:** Lakos Márton ügyvit. alk., MNB Könyvek szerk., Molnár Andrea könyvtáros, MNB Könyvek szerk.
- **felmentéssel:** Pálfalvi Annamária főkönyvt., MNB Sajtórep. szerk., Rausch Gabriella műsz. üi., Számítástechn. alk. osztály.
- **nyugdíjazással:** Kovácsné Borzsák Erzsébet könyvtáros, Gyarapítási osztály, Dr. Lőrincz Judit tud. kut., Olvasószolg. kut. osztály.

Törzsgárda jutalomban részesülők jegyzéke

10 éve dolgozik a könyvtárban:

[a törzsgárdatagság I. fokozatát érte el, 2000 Ft értékű könyvutalványt és 3 nap jutalomszabadságot kap!]

Becsei Zoltán (Műsz. fenntart. oszt.), *Bogláriné Soponyai Andrea* (Gyarapítási oszt.), *Daliás Tibor* (Biztonsági oszt.), *Detre Ildikó* (Titkárság), *Dobó Kocsis Zoltán* (Plakát és aprónyomt.), *Gelencsér András* (Biztonsági oszt.), *Gerley Imre* (Raktári oszt.), *Gyoroki Lászlóné* (Kötészet), *Hopp Győzőné dr.* (Kötelezpéldány-szolg.), *Kalcsó Dezső* (Biztonsági oszt.), *Kasza Irma* (Oktatási oszt.), *Kégli Ferenc* (Retroszp. bibl. oszt.), *Kiefner Ferenc* (Számítástechn. alk. oszt.), *Kocsisné Szakács Marianna* (M. ISSN Nemzetközi közp.), *Koós Balázs* (Nemzetközi csereszolg.), *Lenhardt Katalin* (Könyvtárközi kölcs.), *Magyar Jánosné* (Műsz. fenntart. oszt.), *Parragi Márta* (Tájékoztató oszt.), *Rohács Iván* (Számítógépes inf. csop.), *Sasvári Géza* (Nyomdaüzem), *Schippné Szegedi Zsuzsanna* (Mikrofilmtár), *Tar Katalin* (Számítástechn. alk. oszt.), *Várady Géza* (Tájékoztató oszt.)

20 éve dolgozik a könyvtárban:

[a törzsgárdatagság II. fokozatát érte el, 4000 Ft értékű könyvutalványt és 4 nap jutalomszabadságot kap!]

Ballagó Lászlóné (Restauráló Labor.), *Bellágh Rózsa dr.* (Tájékoztató oszt.), *Béres Deák Lászlóné dr.* (Könyvek közp. kat.), *Gáspár Istvánné* (Nyomdaüzem), *Pataki Gáborné* (Könyvfeldolg. oszt.), *Sárosi Attila* (Idősz. kiadv. feld. oszt.), *Solymár Ildikó* (Hírlap-állományvéd. oszt.), *Szeli Valéria* (Tájékoztató oszt.), *Szita Gábor* (Kézirattár)

25 éve dolgozik a könyvtárban:

[a törzsgárdatagság III. fokozatát érte el, 8000 Ft értékű könyvutalványt és 5 nap jutalomszabadságot kap!]

Borsos Attila (Raktári oszt.), *Csillag Ildikó* (Restauráló lab.), *Kálmán Péterné dr.* (Restauráló lab.), *Melczér Tibor dr.* (Tájékoztató oszt.), *Pojjákné Vásárhelyi Judit* (RMNY Szerk.), *Somogyi Pálné* (Főigazgatóság)

30 éve dolgozik a könyvtárban:

[a törzsgárdatagság IV. fokozatát érte el, 10 000 Ft értékű könyvutalványt és 5 nap jutalomszabadságot kap!]

Gajtkó Éva (Könyvek közp. kat.), *Gál Julianna* (Hungarika dok. oszt.), *Karsay Orsolya dr.* (Kézirattár), *Kocsy Lászlóné* (Idősz. kiadv. feld. oszt.), *Lovászné Vona Katalin* (Gyarapítási oszt.), *Nemeskéri Erika dr.* (Kézirattár), *Samkóné Patyi Julianna* (Kötészet), *Szenténé Farnady Livia* (MNB Könyvek szerk.), *Szilágyi József* (Raktári oszt.), *Törökné Jordán Katalin* (Oktatási oszt.)

Búcsú Szilágyi Tibortól (1931–1998)

Az Országos Széchényi Könyvtár és a Könyvtártudományi és Módszertani Központ nevében búcsúzom kollégáinktól, Szilágyi Tibortól.

Akik ismerték őt, tudják, hogy a lényege a Szilágyi Tiborság volt, aki történetesen könyvtárosként tartotta keretben saját életét, hiszen annyi minden más is hozzátartozott: leginkább a zene és a műfordítás. Mégis, a szabadságra, kötetlen életre vágyó Tibor megmaradt a naponta be kell jönni és minden kiért munkát aznap elvégezni életmód mellett.

A zenei gimnáziumi érettségi után két évig zongorát és zeneszerzést tanult, 1952-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetem könyvtárszakára iratkozott be, ott szerzett diplomát 1957-ben. Először a Mezőgazdasági Gépkeszerleti Intézet, majd az Országos Mezőgazdasági Könyvtár munkatársa lett. 1963 március 15-től az OSZK KMK-ban dolgozott 1991. december 30-ai nyugdíjba vonulásáig.

A fiatal pályakezdő Tibort egyszerre érdekelte választott életpályája és az irodalom. Egyetemi szakdolgozatát *Toldy Ferenc és a magyar irodalmi élet Kazinczy haláláig* címen nyújtotta be, amellyel már akkor kitűnt pályatársai közül igen jó stílusával és lényeglátásával. Alig töltött el három esztendőt a KMK-ban, amikor megfelelő előtanulmányok után 1966-ban szétnézett a világ szakirodalmában, angol-szász és német szerzők szakmunkáit fordította magyar nyelvre.

A *tárgyszó és a tárgyszókatalógus* című szakirodalmi szemle kötete így született meg. A modern logikai-szemantikai alapú keresőrendszerek törekvéseinek tömör összefoglalását ő készítette el először hazánkban.

A szakmai ismeretek birtokában teljesen szuverénül és megismételhetetlenül egyénien szólt hozzá a szakma problémáihoz, kezdetben a tájékoztatás

elméleti és gyakorlati kérdéseikhez, később a tárgyszó-jegyzékek, teauruszok problémáihoz. Olyannyira egyénien és olyan utánozhatatlanul, hogy véleményével, az általánostól eltérő, ám mindig megalapozott vélekedésével, megközelítésmódjával vitákat is generált. Kemény, határozott vonásokat húzott a szakma lágy zürzavarába. Ha nem is volt mindig igaz, érvei voltak, vele lehetett vitatkozni. Neki tekintély, hivatali rang önmagában és önmagáért nem volt tiszteletre méltó. Mindig a dolgok lényegét nézte és lerázta magáról azt, ami csak kacat, ami csak talmi körítés volt.

A magyar irodalmat műfordítóként szolgálta. Óriási műgonddal és nagy invencióval tolmácsolta főként az angolszász irodalom nagyjait és ültette át a magyar szellemiségbe. Nem kisebbeket hozott olvasók ezreihez közelebb mint Huxley, William Faulkner, Robert Graves, Heller.

Szilágyi Tibor azon kevés bölcsészek sorába tartozott, akit érdekelt és bele is tudott hatolni a természettudományok, az alkalmazott tudományok világába is, nem volt véletlen, hogy az Új Könyvek szerkesztőjeként az orvostudomány, a természettudományok teljes köre, az angolszász szépirodalom és a zene volt az ő szakterülete. Olyannyira el tudott mélyülni bennük és olyan biztonságra tett szert a bölcsészeknél más esetben távol álló művek megítélésében, hogy könnyed kézzel és a használók, az olvasók által visszaigazoltan tudta megítélni a közművelődési könyvtáraknak szükséges kézikönyveket. Kollégáit el tudta kápráztatni gyors döntéseivel, egyéni és hiteles megoldásaival, fanyar sziporkázó modorával. Ahol megfordult, nyomot, jelet hagyott maga után. Nyugtalan és nyugtalanító egyéniség volt, semmit nem szeretett, ami langyos és hazug volt. Sokat és sokszor volt magányos, talán ez is

okozta, hogy tudott figyelni másokra, és akart és tudott segíteni másokon. Nem szerette, ha fiatal tehetséges kollégái nem kamatoztatták talentumukat, úgy érezte, és ezt minden esetben kifejezésre is juttatta, hogy ehhez nincs joguk.

A sors talán utolsó nagy ajándéka a szerető társ megtalálása volt, tudta, hogy Éva asszony nemcsak a gyöngédség, hanem maga a megtartó erő, a békesség és a bizonyosság.

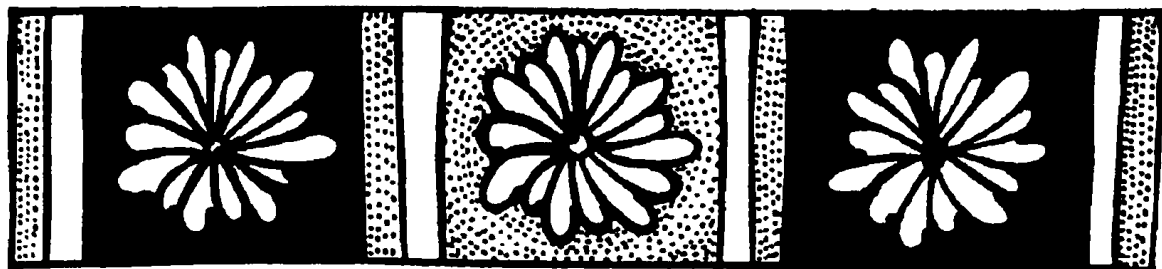
Tibor nyugdíjba vonulása után is gyakran látogatott bennünket, bele-bele nézett munkánkba. Az utóbbi időben megritkultak látogatásai, tudta, hogy rövidre szabott ideje van – igyekezett vele gazdálkodni. Volt bátorsága szembenézni az elmúlással és méltósággal viselte annak testi és lelki gyötrelmeit. Pedig nem szerette az idő szorítását, nehezen viselte a gyorsan elérkező határidőket. Csaknem harminc esztendeig dolgozott az Új Könyvek szerkesztőségében, ahol minden tíz napban meg kellett jelennie a lapnak, ő olyan mértékben irtózott az idő kényszerétől, hogy mindig előbb volt készen, mint bármelyikünk. A lapzárták ideges, vibráló hangulatát így vélte elkerülni.

Tibor! Szomorú szívvel állunk itt valamennyien és csak halkán mondjuk: ma is lapzártá van. A Budavári Palota Főépületén fekete zászló lobog, Rád emlékeznek, Téged gyászolnak azok is, akik most nem lehetnek itt. Sokan fogunk hiányolni, nem jössz már a folyosón oldaladon könyvekkel tömött táskáddal.

Tibor! Szomorú szívvel búcsúzunk, adjon az Isten békességet Neked, szeretteidnek megnyugvást! Isten Veled!

Budapest, Farkasrét,
1998. május 20.

Győri Erzsébet

MUNKÁNKRÓL, KÉRDÉSEINKRŐL

Az Országos Széchényi Könyvtár 1997. évi szöveges beszámolójelentése

Az 1997. évi szöveges beszámoló összeállításánál a Művelődési és Köznevelési Minisztérium 89.531/98/XXI. számú leiratát és az érvényes jogszabályokat vettük figyelembe.

Továbbra is alapvető probléma a költségvetés tervezésénél, hogy a szakmai szempontok nem elsődlegesek; a személyi juttatások és járulékaik pénzügyi teljesítése után fennmaradó támogatás kb. egynegyed része az üzemeltetési-működési költséget fedezi, a további csekély keret az alapító okiratban meghatározott szakmai alapfeladatok ellátására fordítható. Miután a dologi kiadások 1992 óta nem követték az áremelkedések mértékét, így az intézmények egyre súlyosabb pénzügyi helyzetbe kerültek. A munkaadói járulék és az egészségügyi hozzájárulás bevezetése, valamint az energiahordozók jelentős mértékű áremelése ugyancsak a szakmai feladatoktól vont el összegeket, ezért a gyűjtemény gyarapítási keretét évek óta nem tudjuk a szükséges mértékben megemelni. A műkincsek kiviteli engedélyezése tárgyában részünkről nem történt intézkedés, engedélykiadás.

1. A tárcától kapott előirányzatok felhasználása

1996. december végén egyszeri céltámogatásban részesültünk 53 millió Ft összegben a privatizációs kamatbevétel terhére. A kötelezettségvállalással terhelt célfeladatok közül:

- a számítógépes fejlesztéssel (PC beszerzések) kapcsolatos szállítások 1997-ben megtörténtek, a pénzügyi teljesítés áthúzódott 1998. január első napjaira.
- az Ernst & Young szervezetátalakítási munkái (3,750 mFt) várhatóan 1998. június 30-áig a controlling rendszer bevezetésével együtt megvalósításra kerülnek.

Pénzügyileg ez év április végén utaltuk át a szerződés szerinti összeg 50%-át, 1,875 eFt-ot.

A létszámcsökkentésre átutalt támogatás elszámolását és indoklását a szervezeti változások, a személyi juttatások és a pénzmaradvány pontok alatt ismertetjük.

2. Szervezeti változások

Az 1996. évi átlaglétsszámunk (648 fő) 29 fővel csökkent a tárgyév végére. A létszámcsökkentés a korengedményes (4 fő) és öregségi nyugdíjazások, valamint a felmentések miatt következett be; az éves taglétszám 619 fő volt. Az engedélyezett átlaglétsszámot 10 fővel léptük túl éves szinten.

Miután a szervezetátalakítással megbízott cég javaslatának elemzésére, majd a nemzeti könyvtár vezetőinek döntésére ezt követően került sor, így a létszámcsökkentésre igényelt és kapott céltámogatásból közel 61 mFt pénzmaradvány keletkezett, mely 1998 májusában került általunk visszafizetésre. 1998. évre megigényeltünk 20 fő létszámcsökkentéshez több mint 20 mFt-ot.

3. Kincstári finanszírozás

A Magyar Államkincstár év közben zökkenőmentesen és folyamatosan ellátta finanszírozási feladatait. Az ezzel járó pénzügyi-számviteli elvárások – új kódrendszer, egyeztetések, programfinanszírozás, stb. – jelentősen megnövelték adminisztrációs munkáinkat; az intézmények sem a költségmegtakarítást, sem a kincstári rendszer előnyeit nem tapasztalták.

4. A teljesítések értékelése

A támogatás tartalmazza az intézményfinanszírozás, a címzett támogatás, a céltámogatás és feladatfinanszírozás altételeket.

A felügyeleti szervtől kapott támogatáson belül az intézményfinanszírozás 84%-os, a tavalyi évhez képest 1,3%-kal csökkent; az egyéb meghatározott

célú támogatás 158 mFt, azaz 16%-os mértékű, ami igen magasnak számít. Ez az összeg 31 mFt-tal több mint 1996-ban.

Az intézményi működési bevételek aránya 12,1%, a felügyeleti szervtől kapott támogatáshoz viszonyítva, mely 1,1%-kal csökkent az előző évhez képest. Ennek ellenére közel 27 mFt-tal emelkedett a működési bevételek tényleges teljesítése, mely közül az alaptevékenységgel összefüggő egyéb bevételek aránya 41%, az egyéb sajátos bevételek aránya 12%.

A kiemelt előirányzatok teljesítésénél a személyi juttatás-növekedés mértéke 17,4%, a dologi kiadásoknál 18,2% az 1996. évhez képest. Előbbi a Kjt. újbóli módosítása és a vállalkozási tevékenység kedvező alakulása, utóbbit az alapvető energiahordozók és szolgáltatások áremelkedése, valamint az egyéb cél- és címzett támogatások arányának növekedése okozták.

Megnevezés	Eredeti	Módosított	Teljesítés
	előirányzat		
Támogatás	884 129	984 451	984 451
Bevétel	106 500	136 916	141 713
Személyi juttatás	481 032	531 791	505 204
TB-járulék	217 965	239 694	219 086
Dologi kiadás	214 822	343 292	337 731

5. Személyi juttatások

A Kjt. módosítása továbbra sem oldotta meg közalkalmazotti területen a jövedelemviszonyokat, a problémák hasonlóak mint az előző években. A létszámcsökkentésből adódó bérmegtakarítások kizárólag a következő évben jelentkeznek, ám a költségvetés struktúrája rendkívül kötött, ezért a keletkezett megtakarítást évek óta a dologi kiadások fedezetére csoportosítjuk át.

A személyi juttatások teljesítése a módosított előirányzathoz képest

- 1996-ban 96%-os (17,5 mFt megtakarítás)
- 1997-ben 95%-os (26,6 mFt megtakarítás keletkezett).

A jelentős megtakarítás a rendszeres személyi juttatás (főfoglalkozásúak) alrovat alapilletmények tételén jelentkezik.

A tizenharmadik havi illetmény kifizetése továbbra is előrehozott költségvetési támogatásból és 11 havi törlesztéssel történik.

Az alacsony alapilletmények miatt továbbra is magas a fluktuáció. A nagy helyi ismeretekkel és

tudással rendelkező régi munkatársak helyettesítése vagy pótlása szinte megoldhatatlan.

6. Egyéb kiadások alakulása

A dologi kiadásokon belül a jelentősebb eltérések az intézményüzemeltetés szolgáltatás díjai (pl.: bérleti díjak, villamosenergia-szolgáltatás, takarítás) és az ingatlanok karbantartása, kisjavítása alteleken jelentkezett.

A szakmai készletbeszerzés tételén a teljesítés a tervezett előirányzat több mint kétszerese; ez az összeg tartalmazza a vállalkozási tevékenység igényét is.

Évek óta emelkedik az üzemeltetési és működési költségek volumene, ennek többletköltségét kizárólag a szakmai feladatok terhére vagyunk kénytelenek finanszírozni.

A havi támogatási folyósítás és a programfinanszírozás bővítése megnehezíti a pénzügyi gazdálkodási rendszerünket, a folyamatos likviditásunk fenntartását.

A rendkívül szigorú és takarékos gazdálkodásunk ellenére – köztartozásunk továbbra sincs – az alulfinanszírozás és a nagy mértékű áremelkedések miatt év végére 28 mFt adósságállományunk halmozódott fel, mely a kötelezettségvállalások és ki nem fizetett számlák együttes összegéből adódik. A korszerűtlen fűtési, világítási, klímarendszerek sürgős megoldása elkerülhetetlenné vált.

7. Létszámcsökkentés

Az 1997. évi létszámcsökkentés megvalósításának mértéke az elképzelésekhez és az igényelt, majd folyósított céltámogatásokhoz képest is lényegesen kisebb arányú volt, mely az Ernst & Young Kft. szervezetátalakítási munkáinak elhúzódásával magyarázható. Az új szaktörvény és kormányrendeletek elfogadását követően kell az intézménynek a végleges álláspontját kialakítani ebben a kérdésben.

8. Befizetési kötelezettségek

Köztartozásunk továbbra sincs, az állami kötelezettségeinket és egyéb befizetési kötelezettségeinket minden esetben határidőre teljesítettük. A Fővárosi Illetékhivatallal a tartozásunk (3,2 mFt) kiegyenlítésére megállapodást kötöttünk 1998. évre.

9. A nemzeti könyvtár pénzügyi helyzete

1997 végére kritikussá vált. A költségvetési támogatás összege a személyi juttatások és járulékai, valamint az üzemeltetési, működési feladatok szinten

tartására elegendő. A fennmaradó mintegy 3–5%-ot a szakmai feladatok ellátásra fordítottuk. Miután bizonyos beruházásokat a tárgyévben túlnyomórészt saját forrásból (strukturált hálózat, új telefonközpont, energiatakarékos olvasótermi világítási rendszer kialakítása) kellett megvalósítanunk, ezért ezen fejlesztések többletköltségei (bérleti díjak) súlyosan terhelik a következő években a dologi kiadásainkat.

Az elavult műszaki rendszerek, az amortizálódott gépek, berendezések üzemeltetési és karbantartási, javítási költségei tovább fogják rontani az 1998. évi költségvetési mérlegünket. A végleges megoldás csak a Művelődési és Köznevelési Minisztérium segítségével és közösen átgondolva realizálható.

10. Felújítás

1998. március végén átadásra került a Karakas pasa-torony felújítása kb. 46 mFt összegben.

A közbeszerzési törvény alapján végrehajtott felújítás igen jó minőségben, de némi időbeni késedelemmel került kialakításra.

A fennmaradó felújítási összegeket a klímaberendezések nagyjavítására fordítottuk.

11. Bevételek alakulása

Az alaptevékenység, az alaptevékenységgel összefüggő egyéb, az intézmények egyéb sajátos bevételei valamint a vállalkozási tevékenységek bevételeinek összege a felügyeleti szervtől kapott támogatás 12,1%-a.

A bevételek alakulásának arányai hasonlóak az előző évihez, felhasználásuk – pl.: a könyvtárhaznászati díj bevétele esetén – a gyűjteménygyarapításra és állományvédelemre történt.

A vállalkozási tevékenységek és többletbevételek kedvezően alakultak a tárgyévben. Felhasználásukat és elszámolásukat szabályzatokban elfogadott elvek szerint hajtottuk végre. A vállalkozási tevékenység eredményének 50%-át szociális jelleű kiadásokra fordítottuk a szakszervezet együttműködésével.

A vállalkozási és többletbevételei tevékenységek során keletkezett bevételek egy részét a munkában aktívan részt vevő munkatársak és vezetők anyagi ösztönzésére fordítottuk. E tevékenységek utáni 5%-os befizetési kötelezettségünket 4379 eFt összegben teljesítettük a tárgyévet követően. A bevételeinkkel kapcsolatos követeléseink túlnyomórészt pénzügyileg rendezettek, néhány esetben jogi úton pereljük a kinnlévőségeinket.

12. Egyéb szervezetek támogatása

Az Országos Széchényi Könyvtár alapítványokat, társadalmi vagy egyéb szervezeteket nem támogatott.

13. Pénzmaradványok

Az 1996. évi pénzmaradványt – kivéve a privatizációs kamatbevétel céltámogatásainak maradványát – a Művelődési és Köznevelési Minisztérium jóváhagyásának megfelelően felhasználtuk a kötelezettségekkel terhelt jogcímekre.

1998. április 30-ával 1875 eFt szerződés szerinti kötelezettségünk van az Ernst & Young Kft-vel. Pénzügyi teljesítés a gazdasági átvilágításunk befejeztét követően valósulhat meg.

A K+F tevékenység maradványa 1779 eFt, mely folyamatban lévő kutatási feladatokra kerül felhasználásra a témafelelősök irányításával.

A pénzmaradvány meg nem valósult létszámcsökkentésre átutalt támogatások maradványa 60 963 eFt.

Az 1997. évi pénzmaradvány részletezését a számszaki beszámoló 3. sz. melléklete mutatja be, melynek alapján kérjük a Költségvetési Főosztályt, hogy jóváhagyni szíveskedjenek.

14. Szociális, jóléti célokra fordított pénzeszközök

A dolgozók lakásépítésére, lakásvásárlások támogatására 1997-ben 1.980 eFt-ot fordítottunk.

Támogatásban részesült 20 fő, a támogatás felső határa 100 000,- Ft volt.

15. Segélyprogramok

Világbanki, PHARE, egyéb segélyprogram-támogatásunk nem volt.

16. A költségvetési év gazdálkodásának általános értékelése

Az 1997. évi gazdálkodási feltételek a korábbi évekhez viszonyítva nem javultak. Hasonló nehézségekkel találkoztunk: a dologi kiadások alulfinanszírozottak, az infláció magas volt, a beruházásokat nagyobb arányban saját forrásból valósítottuk meg. A pénzügyi hiányt így nem tudtuk elkerülni, de a fejlesztéseket meg kellett valósítani. Elengedhetetlen követelmény, hogy a jövőben a Művelődési és Köznevelési Minisztérium fokozottan, még kiemeltebben támogassa a nemzeti könyvtárat; a költségvetés belső szerkezetét közösen felülvizsgálva, biztosítsa elkülönítetten a szakmai és üzemeltetési-működési feladatokhoz a szükséges anyagi forrásokat.

17. Egyéb, lényeges információk

A Művelődési és Köznevelési Minisztérium pénzügyi támogatásával folyik a teljes körű átlományrevízió, további céltámogatását 1998. évben is kérjük 3 mFt összegben.

Az új kulturális alaptörvény alapján a Könyvtári Intézet és az Országos Széchényi Könyvtár kapcsolatát, gazdálkodási rendszerét ki kell alakítani.

A Művelődési és Köznevelési Minisztérium Kulturális Örökség Főosztálya támogatását kérjük a könyvtári számítógépes rendszerfejlesztés megvalósításában, továbbfejlesztésében. Az 1997. évben biztosított 80 mFt-os beruházás várhatóan az év végéig befejeződik.

1998-ban beruházási keretből szeretnénk a föld alatti raktárpépület terveinek előkészítését, engedélyeztetését.

A gazdaságtalanul működő, elavult fűtési-, klíma- és világításrendszerek felújítása, a Budavári Palota „F” épület homlokzati rekonstrukciója feltétlenül szükségessé vált.

A Kincstári Vagyoni Igazgatósággal a vagyonkezelési szerződést 1997. december 10-én megkötöttük.

Kérjük az 1997. évi költségvetési szöveges beszámolójelentésünk elfogadását.

Budapest, 1998.

Poprády Géza
főigazgató

Zádor Tamás
gazdasági igazgató

A Nektár Projekt

Az OSZK dolgozóinak tájékoztatása érdekében közreadjuk a NEKTÁR Alkalmazói Tanácsán elhangzott tájékoztatást némileg átszerkesztett formában. További információkat lehet szerezni a NEKTÁR Projektéről

- az OSZK honlapján az Újdonságok menüpont alatt, Rendszerváltás az OSZK-ban címen;
- Könyvtári Levelezőlap 1998.;
- Könyvtári Figyelő augusztusi számában.

Alkalmazói Tanács Emlékeztető **1998. március 3.**

Jelenlévők:

Bánki Zsolt, Gáspár Csaba, Hausenblasz Róbertné, Karakas Péterné, Petényiné Szóó Györgyi, Rácz Ágnes, Sipos Márta, Szalai G. Rozália, Szopkóné Lázár Ibolya, Tolnay Lászlóné, Varga Ildikó, Zöldi Péter
Összesen: 12 fő, 60%

Napirend:

Horváth Ádám beszámolója az új integrált rendszer beszerzéséről és a DOBIS/LIBIS-ről az AMICUS-ra való átállás feladatairól

Horváth Ádám röviden összefoglalta a tenderkiírás előzményeit, körülményeit:

Az MKM illetékescsi 1997. augusztus 8-án bízta meg az OSZK-t, hogy írjon ki pályázatot egy új integrált rendszer beszerzésére. A tender a Fejlesztési Osztály és az INTELTRADE Kft. munkatársainak közös munkájaként készült el, és október 8-án került nyilvánosságra. A megvásárlási határidő okt. 29., a pályázatok leadási határideje nov. 18. volt. A tender megvásárlóinak lehetőségük volt kérdéseket feltenni a kiíróhoz.

Az OSZK NEKTÁR integrált rendszerére három cég nyújtott be pályázatot: a DATAWARE, a Voyager, az IQSOFT, az OLIB és az INTERSOFT-ELIAS-IBM az AMICUS rendszerrel. Az intézmény szakembereiből és független szakértőkből álló bizottság értékelte a beadott munkákat mind szakmai, mind kereskedelmi szempontból, és az AMICUS rendszer érdemelte ki a legmagasabb pontszámot. Poprády Géza főigazgató december 12-én hirdette ki az eredményt: a tender nyertese az AMICUS rendszer. A szerződéskötés 1997-ben megtörtént.

Az új rendszertől elsősorban a következőket várjuk el:

- hatékonyan támogassa az eredeti katalogizálást;
- kezelje a rekordátvételen alapuló katalogizálást;
- használja az osztott katalogizálást; legyen képes megoldani:

- több könyvtár számára a gépesítést,
- a közös katalogizálást,
- az egyes munkatevékenységek könyvtárankénti elkülönített kezelését (pl. gyarapítás),
- oldja meg a központi katalógus problémáját: legyen képes
 - on-line és köteget üzem módban adatokat fogadni,
 - alkalmazzon duplumszűrést,
 - az adatokat lehessen begépelni is (cédulán jelentő könyvtárak)
- integrálja az OSZK jelenlegi adatbázisai közül első lépésként a DOBIS/LIBIS-t, a KATAL-t és az NPA-t;
- legyen képes egyszerre több adatbázisban keresni;
- szolgáltatások:
 - erőteljes visszakeresés. minden mezőre tudjon keresni,
 - bibliográfiai rekordokat szolgáltatson HUNMARC formában,
 - a szolgáltatások elérhetőek legyenek az Interneten keresztül
 - rendelkezzen megfelelő elszámoló rendszerrel, amivel a tevékenységeket és szolgáltatásokat mérni és árazni lehet.

Az AMICUS-t a Kanadai Nemzeti Könyvtárban fejlesztették ki, osztott katalogizálásra használják, jelenleg öt könyvtár állományát, 12 millió rekordot tartalmaz és 400 terminál kapcsolódik hozzá. Korábban a DOBIS/LIBIS rendszert használták, így ennek erőnyeit beépítették a rendszerbe, de nem DOBIS továbbfejlesztésről van szó, hanem új integrált rendszerről, mely az ORACLE adatbázis-kezelő és a FULCRUM szabadszöveges indexelő szoftverre épül. Operációs rendszere az IBM gépekre kifejlesztett AIX UNIX.

Hálózati kliense WINDOWS '95 vagy Windows NT alatti kliens.

A tenderkiírásban a szerver gépek szükséglete is szerepelt. A szerződés szerint máris megérkezett egy IBM RS/6000 Modell F50-es számítógép, mint AMICUS-szerver és egy IBM RS/600 Modell 43P számítógép, mint web opac-szerver.

Jelenleg a világ nagy könyvtárai közül a már említett Kanadai Nemzeti Könyvtáron kívül az AMICUS-t vásárolta meg az angol British Library és az Ausztrál Nemzeti Könyvtár. Az ovideói egyetem Spanyolországban és Belgiumban a leuveni katolikus egyetem 40 könyvtár osztott katalogizálására szintén az AMICUS rendszert használja.

Az AMICUS „barátságos” vonásai:

- sablonokkal lehet dolgozni, így a tipizálható adatelemeket könnyű rögzíteni,
- a rugalmas bevittelt segíti a Windows felületen működő menürendszer,
- a kanadai rendszer például az ISSN számokat generálja és nyilvántartja,
- kezeli a köteles példányokat,
- keresésénél első és másodlagos kulcsokat lehet beállítani,
- az AMICUS több logikai adatbázisra osztható és kereséskor meg lehet határozni, hogy melyekben szeretnénk keresni egyidejűleg,
- az UNICODE Support 32 ezer karakter kezelését teszi lehetővé,
- a besorolási adatok egységesítése (= authority) kezelést is megoldja.

Az AMICUS opacjának neve LibriVision.

- támogatja a párhuzamos keresést több könyvtárban, ill. adatbázisban.
- eltárolja a keresőkérdéseket,
- MARC rekordokat le lehet tölteni,
- a felhasználók eltárolhatják, hogy mely adatbázisokban, mely témára szeretnek keresni: egyfajta SDI lehetőség,
- ismeri a böngésző üzem módot,
- integráltan tartalmazza az „összes” Internetes keresési lehetőséget.

A szerződés értelmében 2 évig minden fejlesztést ingyen kapunk. A fejlesztési célok és azok határideje részben már ismertek, részben pedig tovább fognak bővülni az Ausztrál Nemzeti Könyvtárral kötött szerződés következtében. Az UNICODE támogatás határideje pl. 1999. első negyedévé.

Az AMICUS rendszert kulcsrakészen árusítják. Ez azt jelenti, hogy – a DOBIS-sal ellentétben – nincs módunk rajta átalakításokat végezni.

Jelenleg bizonytalannak tűnő pontok:

- a hagyományos outputok kezelése,
- a karakterek kezelése, amíg az UNICODE támogatás el nem készül,
- a többkötetes művek kezelése gyarapítási, kiíratási és rendezési szempontból nem világos, ill. úgy tűnik, hogy a DOBIS-hoz képest nincs jelentős előrelépés.

A problémák ellenére nem kétséges, hogy a pályázatok közül az AMICUS volt a legjobb választás.

Készítette:

Bánki Zsolt, Horváth Ádám, Sipos Márta

Ungváry Rudolf köszöntése abból az alkalomból, hogy 1998-ban ő kapta meg a Széchényi emlékérmét

*Szűcs Jenőné: Laudatio az 1998-as Széchényi Ferenc díjasra
Széchényi Ferenc emléknapi, 1998. április 29.*

Tisztelt Ungváry úr! Kedves Rudi!

Tisztelt Egybegyűltekt, Igazgatóság és Kollégák!

Tíz esztendővel ezelőtt határozott úgy az Országos Széchényi Könyvtár akkori vezetősége, hogy alapítónk, gróf Széchényi Ferenc emléke tiszteletére születésnapja évfordulóján intézményi ünnepséget szervez. A mai nap tehát elsősorban arra szolgál, hogy Széchényi Ferenc emléke előtt hajtunk fejet.

Ugyanakkor – tehát tíz esztendővel ezelőtt – határozott úgy Juhász Gyula főigazgató, hogy ezen a napon kerüljön átadásra az Alapítónkról elnevezett Széchényi Ferenc díj a könyvtár egyik, kiváló eredményeket felmutató munkatársa részére. A sorban tizedik az ez évben kitüntetett Ungváry Rudolf, a Fejlesztési osztály munkatársa.

Mára már a Nemzeti Könyvtár mind kiterjedésében, mind létszámában rendkívül nagy, tájékozódásunk ezért is korlátozott. Lehet, hogy ezért a jelenlévők közül sokan Ungváry Rudolf nevéhez csak a lépcsőkön, folyosókon száguldó, valamilyen feltűnő színű ruhadarabot viselő alak asszociálódik, lehet, hogy sokan csak irodalmi, vagy szakirodalmi tevékenységét ismerik és maguk sem tudják, hogy az általuk ismert név kollégájuk nevét takarja. Ungváry Rudolf ugyanis az OSZK életében nem közszereplő, a díjat a Könyvtárért, a Könyvtár érdekében végzett szakmai munkájával érdemelte ki.

Ki is tehát kitüntetett kollégánk, Ungváry Rudolf?

Végzettségére nézve gépészmérnök. Volt internált is, vasesztérgályos is; később üzemmérnök, mint varrógép konstruktőr. 1966-tól, német szakfordítói tevékenysége kapcsán kezdett el az információs nyelvek elméletével foglalkozni. A Kohó és Gépipari Tudományos és Műszaki Tájékoztató Intézet munkatársából lett 18 évvel ezelőtt az OSZK munkatársa, három évig a KMK Módszertani osztályán, 1983-tól pedig az OSZK Fejlesztési osztályán. Munkaköre az információkereső nyelvi szótárak kialakítása, rendszerelemzés, rendszertervezés. Vezetésével ill. gondozásában számos tezausz,

tárgyszórendszer készült mind könyvtárunkon belül, mind szerte az országban. Részt vett az NPA-fejlesztésekben, az NPA munkatársával együttműködve elkészítette az OSZTAURUSZT. Tervezése alapján készült el a máig is modellként érvényes „TUDOR bibliográfiai információkereső rendszer”. 1985-88 között elkészítette az OSZK könyvtártechnológiai információs rendszeréhez kapcsolódó adatfelmérést; jelenleg pedig a könyvtár „Munkafolyamat-tervező Bizottság”-ának aktív tagja. Tanfolyamokon és egyetemi szintű képzésben szerepelt oktatóként, 1985-ben megrendezte az első mikroszámítógépes könyvtári konferenciát; a tezauszok mellett számos szakkönyvet és szakcikket is publikált. A Nemzetközi Osztályozási Társaságnak 1986-tól, a Nemzetközi Ismeretszerzési Társaság Elnökségének 1992-től tagja. S mindezek közben – koncentrált időbeosztással – részt vett a demokratikus ellenzéki mozgalmakban, alapító tagja és sokáig tevékeny részese a Történelmi Igazságtétel Bizottságának – az Ő nevéhez is kapcsolódik például az 1989-es újrateremtés rendezése és a Jovánovics György által alkotott 1956-os Síremlék létrehozása a Rákoskeresztúri Köztemetőben. Közíróként részt vesz az utóbbi tíz év társadalmi vitáiban, mindig a tolerancia jegyében, a demokratikus és liberális gondolkodás képviselőjeként. 1985 óta az Örley István Írói-Kör tagja. Novellái hetilapokban, folyóiratokban ill. gyűjteményes kötetekben jelennek meg. Ír szépirodalmi műveket, történelmi tárgyú forgatókönyvet és visszaemlékezészerű dokumentumriportban hitelesen mutatja be az 1956-os miskolci forradalmat. Mintha mindez nem lenne elég: Ungváry Rudolfot először filmszereplőként láttam a 70-es években. Amikor a FECS munkatársa lett éppen rajzai jelentek meg az ÉS-ben!

Ungváry tevékenységeit még tovább is lehetne sorolni, de itt álljunk meg inkább és azt nézzük meg, hogy e napjainkra már kiveszőfélben lévő emberfajta – már ami a széles körű érdeklődést illeti – egyik egyede mitől lehet a Nemzeti Könyvtár Széchényi díjasa? Melyek azok a tulajdonságok, amelyekre

alapozva munkájának eredményei hasznosak az OSZK, ill. a könyvtár-szakma számára?

Tizenötévi együttműködésünk alapján a Kitüntetett főbb jellemzőit az alábbiakban tudom összefoglalni:

- tág körű érdeklődés a szellem dolgai iránt,
- szorgalom,
- következetesség,
- tanulás a tudás, tudások megszerzése érdekében,
- a begyűjtött anyag feldolgozása, elemzése, azaz *megértése*,
- lenyűgöző íráskészség,
- eredményorientáltság.

Más megközelítésben: jellemzője a REND-re való törekvés oly módon, hogy minden témát elemezve, tipizálva és gyakran új rendbe állítva tárjon fel mind a maga, mind a szélesen értelmezett környezete számára. Ugyanakkor, amikor közleményeiben, előadásáiban, vagy „csak” szakmai belső anyagként készített munkaanyagaiban feltárja az általa felépített REND-et, demokratikus alkata okán várja és kihívja az ellenérveket, vitákat, hogy a jóra, a jobbra való törekvés szándékával tökéletesíthesse választott témáit. A választott témakör egyike a könyvtárügy, ezen belül a könyvtártechnológia és a fogalmi és osztályozórendszerek.

A mai napon tehát a Széchényi Ferenc díjat egy olyan munkatárs veheti át, aki nem a „belterjes” könyvtár-szakma képviselője. Kívülről – más megközelítések képviselőjeként – munkálkodik a Könyv-

tárban. Munkája, tevékenysége új szemlélettel gazdagítja tudásunkat, gyakorlatunkat.

Alapítónk, gróf Széchényi Ferenc nem volt könyvtárnok. Széles körű érdeklődésének – és természetesen anyagi lehetőségeinek – köszönhetően hatalmas könyv- és kéziratgyűjtemény tulajdonosa lett. Könyvtárunk alapját képezi ez a gyűjtemény. Széchényi Ferenc felismerte: a gyűjtemény csak rendezett állapotában könyvtár – azaz csak így tehető közértékké. Az, hogy a gyűjteményről nyomtatott katalógust jelentetett meg az alapítással egy időben, és rendelkezett a gyarapodás rendszeres megjelentetéséről is – és mindezt közel 200 évvel ezelőtt szabályozta! – legalább olyan értékkel bír, mint könyvgyűjteményének átadása a haza javára.

Ungváry Rudolfot a REND-re való törekvése rokonítja az Alapítóval. A mai viszonyok között a könyvtár „rendezése” új eljárásokat, új feltárási szempontokat, modern eszközöket, korszerű technológiát követel meg. Ungváry a szempontrendszerek kidolgozásában, a hagyományos eljárások és az informatika lehetőségeinek összekapcsolásában rendkívül szívós munkával kísérli meg a legész-szerűbb modellek felállítását – mindezt az OSZK és munkatársai érdekében.

Végezetül engedtessek meg a szószólónak némi szubjektivitás: Ungváry nem csak jó szakember, nem csak kiművelt emberfő, hanem segítőkész, megértő, kedves kolléga és türelmes szobatárs is.

Köszönet mindeztért!

Budapest, 1998. ápr. 29.

Fellendülés az OSZK könyvfeldolgozó munkájában az 1930-as években*

Kedves Kollégák!

A tavalyi ünnepségen Berke Zsuzsa laudációjában azt mondta, ígérte Önöknek, hogy én most az MNB Könyvek Bibliográfiája Szerkesztőségének 1992–1996 közötti időszakáról és a Dobis/Libis bevezetéséről, tapasztalatairól fogok részletesebben beszélni. Részletesebben, mint ahogyan az OSZK

Híradó egy korábbi számában leírtam az eseményeket. De én úgy gondoltam, hogy ez a téma már nem igazán aktuális, nem kell már szegény kiszolgált Dobist citálni, amikor már itt topog a kapu előtt, vagy már bent is van a házban az Amicus. Engem már nagyon régóta foglalkoztat az OSZK 1934–1944 közötti története, amikor is, hogy a már

* A Széchényi Ferenc emléknapon, 1998. április 29-én elhangzott előadás.

bevált kifejezésnél maradjak, az első, igazán jelentős rendszerváltás történt a könyvtár életében, és a jelentős változások, újítások hatására az Országos Széchényi Könyvtár igazi modern, a kor színvonalának megfelelő intézménnyé válhatott. A napi munka mellett, bármennyire is szerettem volna, sohasem jutott időm arra, hogy pusztán egyéni érdeklődésem, kíváncsiságom kielégítésére részletesen beleássam magam az OSZK korabeli történetébe. De most, tekintettel arra, hogy a hagyományoknak megfelelően az idén nekem kell egy előadásfélével előállnom, ezt a témát választottam. És a másik ok, amiért így döntöttem az az, hogy jelenleg, a szerkezeti átalakítás előkészítésével, az új integrált rendszer bevezetésével készülődik már az OSZK-ban az újabb rendszerváltás. Természetesen nem térhetek ki minden változásra, minden feladatkör problémáira, ez meghaladná ennek az előadásnak a kereteit, most a könyvfeldolgozás kérdéseivel együtt a Nyomtatványtár történetéről és azzal szoros összefüggésben a kurrens magyar nemzeti bibliográfia korabeli problémáiról fogok beszélni. És ennek az időszaknak és a hatalmas munkának egyik meghatározó személyiségéről Fitz József főigazgató mellett. Dr. Goriupp Alisz-ról, a Nyomtatványtár akkori vezetőjéről, akit nekem még volt szerencsém ismerni, és dolgozhattam is vele kezdőként a Retrospektív Bibliográfiai Szerkesztőségben, ahol ő akkoriban nyugdíjasként a Magyar Könyvészet 1945–1960-as bibliográfia kötetének szerkesztésében vett részt. Kevesen vagyunk már itt ebben a körben, akik ismertük őt, nem tudom, a könyvtártudományi stúdiumokon jelenleg elhangzik-e a neve, én úgy gondolom, az OSZK munkatársainak valamennyire ismerniük kell őt. Egyetemi tanulmányait magyar-német szakon Kolozsvárott kezdte, majd a Pázmány Péter Tudományegyetemen fejezte be. Nyelvésznek készült, doktori disszertációja 1916-ban jelent meg a Nyelvészeti füzetek c. sorozatban. Egy évet ösztöndíjasként a lipcsei egyetemen töltött, majd 1918 decemberében státus és fizetés nélkül, önkéntes gyakornokként kezdett dolgozni az OSZK-ban. 1922-ben lett csak múzeumi segédőr, majd alkönyvtárnok. Közel fél évszázados munkásságát a folyóirat és hírlapgyűjteményben kezdte, ahol résztvevője és irányítója volt annak a hatalmas munkának, amelynek eredményeként a használhatatlanul heverő és pusztuló magyar hírlapanyag a kutatás számára hozzáférhetővé vált. A 30-as évek elején került a Nyomtatványtárba, ahol megint

csak rengeteg munka várta. Félelmetes munkabírása volt, sokat követelt munkatársaitól, de magát sem kímélte. Aprótermetű, rekedthangú idős hölgy volt amikor megismertem, mindig volt körülötte egy-egy égő cigaretta, és nem volt már olyan félelmetes, mint fénykorában.

Hát ennyit bevezetőként. Másfél századdal ezelőtt, (pontosabban 1788-ban) J. H. Schelhorn Ulmban megjelent *Anleitung für Bibliothekare und Archivare* című művében azt írta: a könyvtárak általános állapotát három negatívum jellemzi: kevés a pénzük, kevés a férőhelyük és kevés a személyzetük. És Schelhorn óta mindig és minden könyvtárban ugyanezt a panasznótát fújják. A könyvtárak hatóságai pedig mindenkor tartózkodóan fogadták e sirámokat. Egyrészt, mert a könyvtárak a pénzhiány, férőhelyhiány és személyzethiány ellenére gyarapodtak, gyarapodásaikat elraktározták és a látogatóközönség használatára bocsátották, másrészt, mert a panaszok akkor sem halkultak, ha a dotációt emelték, és a férőhelyet meg a személyzetet szaporították. Némán hallgatták és hallgatják a könyvtáros magyarázkodását: hogy a könyvtár természete az, hogy nőjön, hogy évente sok ezer új könyv jelenik meg, s ezeket be kell köttetni, s el kell raktározni, hogy a könyvtermelés növekedésével arányban nő az olvasók száma is, nő a bibliográfiai érdeklődés, a könyvtár írásbeli teendői egyre szaporodnak, – s végül, hogy a pénzbeli segítség, a férőhelybővítés és személyzetszaporítás tulajdonképpen mindig elkésve érkezik, s csak a múlt bajain enyhít, de a jelen és a jövő miatti gondokat alig csökkenti. Úgy látszik, nincs a világon olyan könyvtárferntartó, kinek elég pénze lenne ahhoz, hogy a könyvtár igényeit kielégíthesse. Kedves kollégák, Fitz József 1936-os éves beszámolójából idéztem. Azt hiszem, ezek a szavak ma, félszáz év után is aktuálisak. Mindezt tudva, jelentésemet mégis azzal kell kezdenem, – írja Fitz József –, hogy az Országos Széchényi Könyvtár általános állapotát a férőhelyhiány jellemzi. Arra kényszerít, hogy a gyűjtőkört szűkítsük, mert az ez évi gyarapodást már csak különféle fortélyokkal és nagyrészt szabálytalanul tudjuk elhelyezni, a könyvtár használhatóságát fokozatosan évről-évre csökkenti, hiszen most már a kötetállomány egy ötödrésze, az aprónyomtatvány-állomány háromnegyed része a használat részére hozzáférhetetlenül elcsomagolva hever három pincehelyiségben és a raktárak padlóján meg állványai tetején, a használatból kivont anyag miatt egyre több

a felszólalás, s ezek a felszólalások a személyzettől egyre több munkaidőt vesznek el valóságos sziszifuszi munkát erőszakolnak ránk és így tovább, és így tovább.

Ezt az örökséget kapta Fitz József, akit 1934 júniusában nevezett ki az OSZK élére a vallás- és közoktatásügyi miniszter, és aki munkatársaival együtt hatalmas munkába kezdett. A Magyar Nemzeti Múzeumról szóló 1934. évi 8. törvénycikk rendezte végre az OSZK helyzetét. Osztályai egy főigazgatóság alá kerültek, ennek felsőbb hatósága a Magyar Nemzeti Múzeum önkormányzati jogát gyakorló Tanács, ennek pedig könyvtári ügyekben véleményező szerve az OSZK Szaktanács lett, ahol a könyvtárat a főigazgató és Rédey Tivadar osztályvezető képviselte.

Az új helyzetben, a törvény rendelkezése értelmében mindenekelőtt két feladatot kellett végrehajtani

- a Nemzeti Múzeum új szervezetébe tartozó közgyűjtemények gyűjtési körének újra való megállapítását és az eddig több gyűjtemény között szétoszló anyag egyesítését
- és meg kellett alkotni az OSZK külön szervezeti és ügyviteli szabályzatát, aminek alapgon dolata az volt, hogy az osztályokat közösen illető dolgokat (adminisztráció, beszerzés stb.) központi szervek intézzék, és a gyűjteményanyag jellege szerint megszerveződtek a máig is fennálló különgyűjtemények alapjai.

A könyvtár szervezeti felépítése ezek után 1935 folyamán a következőképpen alakult:

- Titkárság
- Szerzeményi Osztály
- Nyomtatványtár, vezetője dr. Goriupp Alisz, ide tartozott a
- Katalógusosztály, a
- Raktárfelügyelet és használati forgalom és a
- Könyvkötészet, megalakult továbbá a
- Hírlaptár

A Muzeális táruk keretében a Kézirattár, Muzeális nyomtatványok, Zeneműtár, Aprónyomtatványtár és Térképgyűjtemény és megalakult a Bibliográfiai Osztály azzal a feladattal, hogy a beérkezett köteles példányokról a kurrens magyar nemzeti bibliográfiát szerkessze, bibliográfiai felvilágosító szolgálatot lásson el és különböző megkeresésekre kívánt jegyzékeket készítsen.

Ahhoz, hogy az OSZK végre komolyan vegye feladatait a nemzeti bibliográfia közreadásával

kapcsolatban, modernizálnia kellett végleg elavult, használhatatlanná vált katalógusát és a teljes feldolgozási rendszerét. Történtek persze már korábban is kísérletek az átalakításra, idézném ezzel kapcsolatban 1923-ból Hóman Bálint akkori főigazgatót: „az anyag könyvtári feldolgozása terén a folyó munka mellett legsürgősebben a korszerű cédulakatalógus készítését véltem, kapcsolatban a tudomány mai igényeinek megfelelő katalogizálási szabályok és szakrendszer megállapításaival. Köz tudomású, hogy az OSZK katalógusai, szakbeosztása az un. müncheni rendszeren alapuló számozási rendszere elavult, s a mai könyvtári igényeket nem elégítheti ki. Nyilvánvaló, hogy az egész törzskatalógus átdolgozása és a könyvanyag átszámozása a megfelelő személyzet, a hely és az anyagi eszközök hiánya miatt ma kivihetetlen. Célszerűnek látszott e régi betűrendes törzskatalógus fenntartása mellett, egy, az olvasóközönség használatára rendelt modern, kartoték rendszerű szakkatalógus készítése, melynek cédulái a tudomány mai állásának megfelelő új szakrendben csoportosíthatók (függetlenül a könyvek elhelyezésétől). Az átdolgozás, ill. az új katalógus elkészítése ily formában is évekig tartó munkálat. Ezért ehhez hivatalos időn túl is igénybe vettem az erre önként vállalkozó könyvtári tisztviselők munkáját. E különmunkát az átszervezés címén rendelkezésemre bocsátott átalányösszegeből díjaztam.”

A tervek azonban nem igen valósultak meg, a szakkatalógus építése abbamaradt, továbbra is csak a betűrendes, kézírásos müncheni cédulakatalógus állt mind az olvasóközönség, mint pedig a tisztviselők rendelkezésére, így a Nyomtatványtár helyzete a 30-as évek elején enyhén szólva, kritikusnak volt mondható. Ilyen körülmények között tűzte napirendre a könyvek feldolgozásának átszervezését és a katalógusrendszer korszerűsítését Fitz József.

Mindenekelőtt szükség volt egy olyan sokszorozó berendezésre, amelynek teljesítőképesége egy fokozott iramú munkát győz és nemcsak az új gyarapodásokat dolgozza fel, hanem kedvező esetben múltunk hiányait is pótolhatjuk vele. (Idézet G. A.: A katalógussokszorozás problémái c. cikkéből.) A választás az Adréma című gépi gyöngyírási könyvtári típusára esett, amelyet akkoriban vezettek be Németországban és néhány skandináv könyvtárban katalogizálási célokra. Az Adréma-üzemek tanulmányozására még a tervezés időszakában Németországba utazott dr. Goriupp Alisz,

aki a Nyomtatványtár vezetőjeként az egész komplex feldolgozási reform megvalósításának irányítására kapott megbízást. Kedvező tapasztalatai, amelyeket útja során főleg a göttingai egyetemi könyvtárban szerzett, oda vezettek, hogy az OSZK 1936 tavaszán felszereltette a berendezést, amelynek vételárát zömében duplumanyagának értékesítéséből fedezte. Megint idézet következik: "Szabályzattervezetünk fölőspéldány-állomást rendszerezített, mely ezt az anyagot gyűjti, felülvizsgálja és értékesíti. Az értékesítésből befolyó összeg teljes egészében Adréma üzemünk fejlesztésére, tehát a katalógus megújítására s az állomány ezzel összefüggő revíziójára fog fordíthatni."

Goriupp Alisz a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének 1936. évi kongresszusán nagy érdeklődést keltett beszámolójában ismertette az új cédula-előállítás technológiájával kapcsolatos tapasztalatait és a futószalagszerűen megszervezett feldolgozó munka eredményeit. Ez volt az a könyvfeldolgozó futószalag, aminek alapján végül is az 1980-as években még dolgoztunk. (Az ifjabb generáció kedvéért valamit a berendezésről: két gépből áll, az egyik cinklemezbe préseli a könyvkísérőlapról a címleírás szövegét, ez a cinklemezszabvány katalóguskarton méretű, a másik gép pedig a lemezről levonatokat készít.)

A két ipartörténeti értékű gép Bacsoni Jutka jóvoltából látható az OSZK Múzeum bejáratánál.

Tehát, a gépek üzembehelyezésével lehetővé vált a könyvtár modern katalógusrendszerének megtervezése és előállítása. 1935. dec. 31-ével megszűnt a régi katalógus építése, az eddigi egyetlen, kéziratos nagyalakú katalógus helyett 8 féle új, korszerű katalógus épült nemzetközi méretű, helytakarékos, rögzíthető formában:

- egy szótárrendszerű betűrendes a közönség számára (ez a szürke)
- egy utaló nélküli betűrendes, szolgálati célra
- egy szakkatalógus a korszerű Egyetemes Tizedes Osztályozás rendszerében
- egy katalógus a sorozatok nyilvántartására.
- a bibliográfiai osztály számára, a kurrens nemzeti bibliográfia céljára készül egy évröndes, egy nyomdák szerinti és egy betűrendes, és egy szakcsoportok szerinti katalógus a kézikönyvtárak anyagáról.

Részletes terv készült a könyvtár adrematizálására, amely 1936-ra havonta legalább 2000 lemez préselését irányozta elő úgy, hogy az első év folyamán nemcsak a teljes évi gyarapodás, hanem kb. ugyan-

olyan mennyiségben a régi állomány is rekatalogizálásra kerüljön. A valóságban, 1936 márciusában kezdte meg a könyvtár a munkát az új adréma gépeken, az elkövetkezendő években folyamatos volt a munka, a rekatalogizálás pedig évtizedekig meghatározó tevékenysége volt a Nyomtatványtárnak, ill. a későbbi Könyvfeldolgozó Osztálynak. Az első év folyamán, 181 munkanapon 18563 cím került adrémalemezre és ezekről 89027 címkarton készült a különböző katalógusok számára. A jellegzetes, tancélból érdekes címleírásokból is készültek levonatok a Címfelvételi példatár anyagához, mert természetesen a nagyszabású terv végrehajtásához szükség volt a feldolgozó munka korszerűsítésére, a leírási szabályok felülvizsgálatára a katalógusok egysége érdekében. A katalógizálási munkálatok vezetője Goriupp Alisz készítette el a címleírások következetes egységességének biztosítására a példatárral illusztrált címleírási szabályzatot, és ő gondoskodott arról, hogy munkatársai a szabályzatban foglaltakat el is sajátítsák. Házi tanfolyamokat szervezett a kezdő tisztviselőknek és minden munkateltjesítményt maga vizsgált felül. Fitz József az 1939-40-es évi jelentésében külön kiemeli, hogy a munka folyamatos ellátása érdekében maga az osztályvezető G. A. egész éven át bárminő külön munkadíj nélkül reggeltől este 20 óráig a vezetésen és a katalógustermékek felülvizsgálatán kívül két teljes munkakört vállalt magára, hogy ezáltal egyes túlterhelt állomásokra több munkaerőt állíthasson. Márpedig kiesések a katonai behívások miatt egyre gyakrabban fordultak elő, úgyhogy a tisztviselők egy részét munkaidő után is foglalkoztatni kellett.

A krónikus létszámhiány javult valamelyest, amikor is foglalkoztatott diplomások és Horthy-ösztöndíjjal kitüntetett gyakornokok alkalmazásával gyarapodott a személyzeti állomány. Díjtalan próbaszolgálatra alkalmaztatott 1935 májusában többek között dr. Droszt Olga, és dr. Mokcsay Júlia is. Tudják ugye a kedves kollégák, miért említettem meg ezt a két nevet, sőt harmadikként említenem kell Szollás Elzát is. Az ő nevük fémjelzi a könyvtár jelentős bibliográfiai vállalkozásaként végre elkészült Magyar könyvészet 1936–1941. évi köteteit, e remekbe készült bibliográfiákat. Az idézet Bisztray Gyula: Három év magyar könyvészet c. munkájából való, és folytatnám az azóta elhíresült és sokszor idézett szavakat: „...A Magyar könyvészet ügye tehát teljesen női kezébe van letéve... örömmel és teljes elismeréssel kell adózunk e szorgos, fehér kezeknek, amelyek ezt a

rendkívüli szorgalmat, lelkiismeretes pontosságot és tudományos aszkézist követelő munkát végzik.” Bisztray szerint a könyvbarátok tudják, nincs érdekesebb olvasmány, mint egy bibliográfia, csak érteni kell hozzá. Az író és a nyomda együttes papírpusztításáról igen régóta vannak könyvjegyzékeink. „Irodalmunk emelésére a legelső teendők közé vélem sorozandónak egy általános magyar irodalmi jegyzőt, azaz, időnként rendszeren megjelenő magyar, vagyis honi irodalmi jegyzéket létrehozni, melyben minden megjelent munka pontosan felsorolva legyen.” Magyar Mihály pesti könyvkereskedő írta e sorokat a Pesti divatlap 1848. évi 7. számában, és a kurrens magyar nemzeti bibliográfia létrehozását sürgette vele.

A 19. század negyvenes éveiben a hazai könyvkereskedők egyre-másra jelentetik meg elsősorban üzleti szempontból összeállított bibliográfiáikat, a kötelespéldány-rendeletek elvben biztosították a nemzeti bibliográfia alapját, megőrzését és számbavételének lehetőségét, ám egyik rendeletben sem történt intézkedés az intézményi keretekről, nem volt a nemzeti bibliográfia ügyének igazi gazdája.

Kedves kollégák, rengeteget lehetne beszélni erről a témáról, de ha most belemegyek a részletekbe, nem érek a végére. Szóval, ezekben a kereskedelmi célú jegyzékekben a vásárlóközönséget tájékoztatták a könyvkereskedelemben kapható könyvekről, természetesen hiányosak voltak, a hivatalos, egyesületi kiadványok, a kereskedelemben nem kapható művek nem szerepeltek a jegyzékekben. A már említett Magyar Mihály is hiába törekedett a hiánytalan könyvjegyzék összeállítására. Irodalmi hirdetőjében, kénytelen volt leírni: irodalmunk már születésétől megholtnak tekintendő. A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára 1876-ban a Magyar Könyvszemle megindításával tett kísérletet a nemzeti bibliográfia ügyének vállalására, kitűzött programjának azonban csak részben felelt meg. A lap, programja szerint összeállítandja a magyarországi sajtó irodalmi értékű termékeinek és a hazánkat érintő külföldi munkáknak teljes és pontos jegyzékét. De 1879-től, amikor a Corvina, a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Egyesülete hivatalos közlönye kezdte közölni az új könyvek jegyzékét, a M. Könyvszemle már csak évi összefoglalást adott, amikor pedig az egyesület 1890-ben megindította az egyesületi évkönyvek sorát és ezekben közölte Magyar könyvészet rovatcím alatt az évi könyvtermést, a Magyar könyvszemle megszüntette bibliográfiai mellékletét

és már csak a külföldön megjelent magyar vonatkozású irodalomról ad számot. a Nemzeti Könyvtár tudós bibliográfusai letették a pennát, nem írtak több cédulát és rábízták a kurrens magyar könyvészetet a Corvinára, vállalja és csinálja tovább – írta Kóhalmi Béla a lapban. 1924 júliusában Gulyás Pál, a Magyar Nemzeti Múzeum kötelespéldány-osztályának vezetője vállalta a Corvina Új könyvek rovatának a szerkesztését, elgondolása szerint itt, ebben a rovatban hiánytalanul feldolgozták volna a köteles példányokat, de erről csakhamar le kellett mondani, az egyesület képtelen volt vállalni a nyomtatást.

Az 1930. évi Corvina anyaga azonban a Nemzeti Múzeum könyvtárába beérkezett köteles példányokkal kiegészítve külön kötetben is megjelent Magyar könyvészet 1930 címmel, mintegy 900 címléírással bővült, és olyan fokú teljességre törekedett, ami nemzetközi vonatkozásban is egyedülálló volt. Sajnos, folytatása nem volt, az egyesületi évkönyvek új sorozata ezzel a kötettel megszűnt, helyébe, annak pótlására indul 1931 januárjában Gulyás Pál szerkesztésében a Magyar könyvészet c. negyedéves kiadvány, ami a Corvina mellékleteként 1934. januárig jelent meg. Trócsányi György a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének 1938. évi rendes közgyűlésén programot vázol fel a magyar nemzeti bibliográfia ügyének megoldása érdekében és leszögezi, hogy szükség van a kereskedelmi célú jegyzékekre és a nemzeti bibliográfiára egyaránt és ennek az utóbbinak közreadását mindenképpen a Széchényi Könyvtár feladatának ítéli, ha ezt a terhes és felelősségteljes feladatot vállalja. Mint tudjuk, a viszonyok javul-tával az OSZK nem zárkózott el a feladattól és a Kultuszminisztérium támogatásával komoly bibliográfiai munka indult a könyvtárban a 30-as évek végétől. „A Magyarország évi könyvésze” című sorozatban 1939–1944 között kiadják az 1936–1941. évek könyvészetét és folytatják a nagy retrospektív ciklusbibliográfiák kiadását. Szerepelt a tervekben egy sorozat indítása az időszaki sajtótermékek kiadására is. Az éves könyvészetek szerkesztője Droszt Olga volt, ő állította össze a könyvek jegyzékét. Szollás Ella a nyomdák és kiadó-vállalatok évi jegyzékét, Mokcsay Júlia pedig a hírlapok és folyóiratok éves bibliográfiáját állította össze.

Ennek a bibliográfiai programnak a keretében jelent meg 1939–1942 között két kötetben a Magyar könyvészet 1911–1920, az 1911–1920. években megjelent magyarországi könyvek, különle-

nyomatok, zeneművek és térképek betűrendes jegyzéke. A világháború kitörése miatt kényszerű szünet állt be a nagyszabású munkálatokban. 1942-től, a nagyobb bombatámadások kezdetétől és különösen az ország német megszállása után a főkérdés a könyvtár gyűjteményeinek megmentése volt. Az állomány legértékesebb részeit kivonták a forgalomból és biztonságba helyezték. A könyvtári tisztviselők láncot alkotva kézzel hordták le az anyagot a Nemzeti Múzeum pincéibe és földszinti helyiségeibe. A könyvtár 1944. április 1.-én bezárt, a mentési munkák azonban még a tél beálltával is, egészen december 23-ig, persze fűtetlen helyiségekben folytatódtak.

És ismét Goriupp Aliszról. Bár a hidak felrobbantása után a Budán lakó könyvtárosokat ideiglenesen az Országos Levéltárba osztották be, ő önként beköltözött a Nemzeti Múzeum épületébe és az ost-

romot a Múzeum pincéjében töltötte. A harcok végétével már április végén megkezdték a romeltakarítást, a sérült anyag selejtezését, majd ismét kézi erővel a könyvek visszaszállítását. A munka méreteire egy adat: a könyvgyűjtemény kétharmadát és kb. 20 ezer hírlapkötetet mozgattak meg. Mind a kurrens feladatok, mind a rekonstrukciós munkák elvégzését erősen fékezte a tüzelőhiány és az infláció, de a nehézségek ellenére 1946 tavaszán Goriupp Alisz szerkesztésében megindult az új Magyar Nemzeti Bibliográfia füzetének a közreadása. Ez a kiadvány már valóban az új könyvekről informált és a hazai általános bibliográfiai gyakorlatban elterjedt általános betűrend helyett elsőként rendezte anyagát szakrendbe. De ez már egy másik történet. Köszönöm a figyelmüket.

Patayné Balogh Éva

Sándor János méltatása^{*}

Sándor János fafaragó 1941-ben született Erdélyben. A székelyudvarhelyi Tamási Áron Liceumban érettségizett, majd az ugyancsak ottani Benedek Elek Tanítóképzőben szerzett diplomát. Rajzot, testnevelést és mezőgazdasági ismereteket tanított Székelyszentivánon, a művelődési ház igazgatójaként pedig 13 évig szervezte az ottani kulturális életet.

Édesapja is faragott a maga gyönyörűségére, de nem állított ki. Sándor János részben otthoni örökséggel hozta magával ezt a készséget, részben továbbfejlesztette a Marosvásárhelyen és másutt megrendezett fafaragó és képzőművészeti táborokban. Később – cserkész táborokban – ő is tanított gyermekeket.

Kizárólag dísz tárgyakat farag, egyházi jelképeket, nemesi és más címereket, valamint a népművészet mintakincséből merített virágos, életfás és ún. lélekmadaras kompozíciókat. Ez utóbbiak 0,80–1 méter hosszú, hasított, a két szélén fakéreggel borított deszkák vagy falra tehető díszkorongok féldomborműves ábrázolásban, a teljes hosszúságot betöltő 1–3 pávával, madárral, melyet

növényi motívum vesz körül, legfőképpen a Nap és a Hold megjelenítésével. A madár – más népművészeti ábrázolásokon a szarvas – torkából virágosleveles indák fakadnak, jelképezve, hogy dalával, azaz „szólva” életet teremt. Népművészet és keresztény művészet összefonódásának lehetünk tanúi, hiszen az utóbbiban, mint minden madár, a páva is az örök élet és ezáltal a halhatatlan lélek szimbóluma. A madár szétnyitott farktollai a csillogós eget, illetve a világmindenséget, a lélek kozmikus kitárulását jelképezik. A páva sok középkori ábrázoláson szintén ún. lélekmadárként látható, amint az élő víz forrását – Jézust – megjelenítő kútból iszik. Népköltészetünkben a páva az örök szerelem megtestesítője, a virág szintén a szerelem ősi jelképe, s mivel benne együtt van a férfi és női jelleg – a porzók és a bibe – így világmindenség szimbólum is. A „szólva teremtés” pedig Isten sajátja. A kimondott, s így lett, halhatatlan lélek formái megjelenítésének csodájában gyönyörködhetünk egy-egy alkotásán.

Ezekkel ellentétben a címereknél kötött ábrázolásról van szó, a heraldikai elemek adottak.

^{*} Az 1998. április 29-én rendezett Széchényi emléknapon elhangzott előadás hosszabb változata.

Domborított, lapos, vagy homorú címerpajzsait a címertani szabályoknak és előírásoknak megfelelően emeli vagy mélyíti ki a háttérből a címertani attribútumokat.

Sándor Jánosnak nem a tanácstermünkben elhelyezett címer az első munkája, melyet a Széchényi név iránti tiszteletből készített. A nagycenki sírkápolnában található egy ugyancsak önkéntes felajánlásból született alkotása, a szépen megmunkált kopjafa.

Ez a tisztelet vezette 1997 tavaszán is, amikor – a budapesti kiállítása idején – betért a nemzeti könyvtárba, s tájékoztató kollégáinktól (Bodó Ibo-lya, Lakatos András) Széchényi címermásolatot kért, majd ezeket megtekintvén, följánlotta, hogy kifaragja a könyvtár számára a címet. Először a kollégák szoltak, majd a főigazgató úr kért fel nagylelkű ajánlattevővel való megbeszélésekre.

A feladat az volt, hogy ne csak úgy általában, hanem konkrét helyre kerüljön a címer, hiszen a helyszíntől függ a méret (pl. hogy a VI. szinti előadóterembe vagy a tanácsterembe kerüljön-e), az ottani fényviszonyoktól, hogy domború vagy homorú formájú legyen-e a címerpajzs s hogy a heraldikai jelképek kiemelkedő vagy bevéssett változatban lesznek-e jobban láthatók a beeső nyugati világosságban, ti. a tanácsterem lett a kiszemelt helyszín a többszöri szemle, személyes megbeszélés, a méret, illetve a faanyag meghatározása és kiválasztása után.

A címerpajzsot a foszladékok és – amennyiben volt a családnak jelmondata – az írásszalag mintegy keretbe foglalja. A Széchényieké a 17. század óta a „SI DEUS PRO HOBIS QUIS CONTRA

HOS” (Ha Isten velünk, ki ellenünk). A Széchényi György-féle első nemesítés alkalmából (II. Ferdinánd által) a címeradományon már e feliratú szalag szerepel, s ez olvasható – de nem szalagon – az 1697-es I. Lipót-féle grófi címerben is.

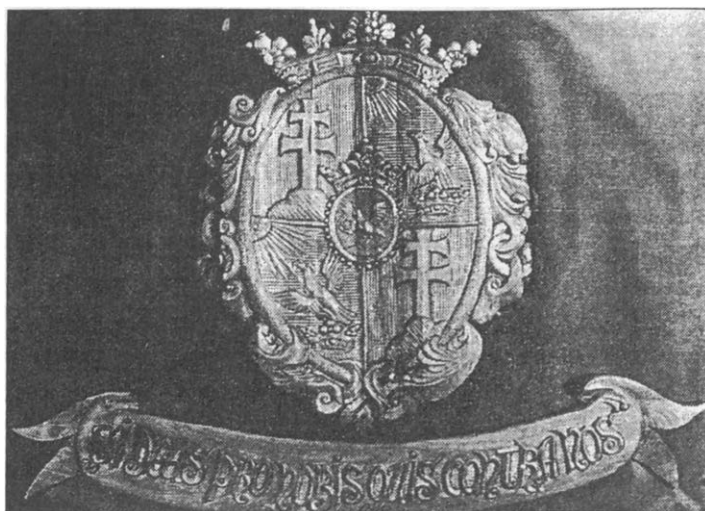
A faragvány ez utóbbit ábrázolja közepén a szív-pajzzsal, alatta külön kifaragva az írásszalag a jelmonddal. A körtefa pajzs hátlapján Sándor János ajánlása olvasható: „Készült Gr. Széchényi Ferenc, a bőkezű, adakozó és páratlan nagylelkű magyar ember emlékének kegyelettel. Isten áldását kérem a magyarság nevében az általa alapított könyvtár tevékenységére.” A faanyagot az ugyancsak erdélyi Csont Gyula adományozta. Köszönetet mondunk neki is. A címereggyüttes a tanácstermünket díszíti, a nyugati ablaksorból beáramló fény az északi falon elhelyezett címerpajzs és írásszalag domborított heraldikai elemeit a Nap lenyugvó mozgásának megfelelően részletenként világítja meg és hívja elő a mahagóni alapfal háttéréből.

A magyar nemzeti könyvtár nevében köszönjük Sándor Jánosnak nagylelkű felajánlását, további sikeres és eredményes munkát kívánunk.

A magam nevében is köszönöm az együttműködést.

[Sándor János a Széchényi címer kifaragásáért Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Pest, 1857–1868. c. kiadvány reprintjét, Csont Gyula pedig az OSZK-ról készült videofilmet kapta a Nemzeti Könyvtártól ajándékba.]

Fülep Katalin

Ez a címer díszíti az Országos Széchényi Könyvtár tanácstermét

Hogyan kötötték be Mátyás király kódexeit?

A szakirodalomban bőséges ismertetés található a hiteles korvinák borítóinak díszítési stílusáról, kevés adat van azonban a könyvkötési technikáról és a kötésre felhasznált anyagokról. A fellelhető ismertetések az alábbiak.

Ráth György 1897-ben a kódexek külső alakításáról szólva a következő megállapításokat írja le: „...a könyvtáblák tölgyfa deszkákból voltak”. Továbbá: „A budapesti Egyetemi Könyvtár tulajdonában lévő – Törökországból 1877-ben visszakapott – tíz kötetnek festett metszése van, és ezek mind bársonnyal voltak eredetileg borítva.”¹

Végh Gyula 1940-ben a „Mátyás király Emlékönyv”-ben – többek között – ezt írja a korvinák anyagairól: „...a pergamen vagy papír ívek cserzetlen fehér marhabőrből kivágott bordára vannak fűzve, ... az oromszegély pergamen szalagra varrott, a díszesebbeknél arany vagy ezüst szállal vannak körülvarrva.”²

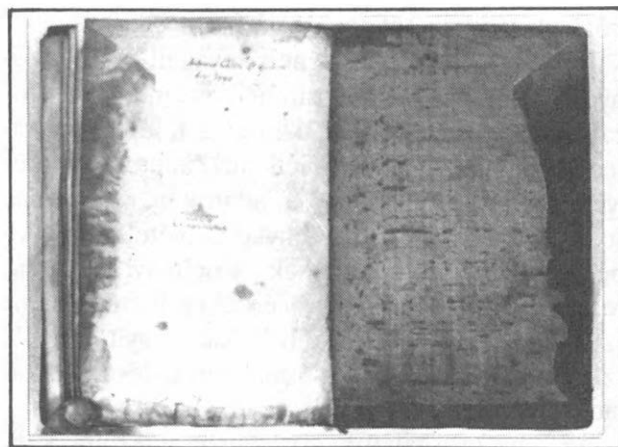
Hunyady József is foglalkozik a korvinák kötéseivel „A magyar könyvkötés művészete a mohácsi vészig” című könyvében.³ A „Corvin kódexek kötései” című fejezetben – néhol szóról szóra – átveszi Ráth Györgynek a fent említett tanulmányából a technikai leírásra vonatkozó részeket.

Vajon mennyire megalapozottak Ráth Györgynek és Végh Gyulának a megállapításai? Feltehetően csak szemrevételezésen alapulnak, hiszen nem hivatkoznak anyag-, illetve kötésszerkezeti vizsgálatokra.

Mátyás király 2000 kötetesre becsült hírneves könyvtárából ma – a világon szétszóródva – 216-ról van tudomásunk. Hazánkban 53 kötetet őriznek a könyvtárak, ebből 35 található az Országos Széchényi Könyvtárban.

Az 1970-es évektől az OSZK korvináinak restaurálása közben sok technikai adat került napvilágra, majd az 1980-as években – ugyancsak az OSZK Restauráló Laboratóriumában – sor került a Budapesti Egyetemi Könyvtár (BEK) Törökországból visszakertült korvináinak helyreállítására is. A török könyvkötők által átkötött kódexek vizsgálata és restaurálása közben derült ki, hogy két kötet eredetileg

nem bársonnyal, hanem bőrrrel volt borítva, ugyanis a pergamen előzéklapokon bőrrmaradványok vannak, amelyek a bőrborítás beütéseiről származnak. (EK Cod.Lat.2., BEK Cod.Lat.5.) (1. fotó)

1. fotó: Az OSZK Cod.Lat.422. jelzetű korvina hátulsó fatáblája és pergamen előzéke / The back wooden board and the parchment paper initial leaf of the codex from the library of King Matthias with the classification number OSZK Cod.Lat.422.

Egyes, a korvinákat felépítő anyagok mikroszkópos és kémiai vizsgálataira csak 1994–95-ben nyílt lehetőség a Magyar Nemzeti Múzeum szakembereinek közreműködésével. Kissné Bendefy Márta és dr. Járó Márta végezték el a kémiai és mikroszkópos elemzéseket; szíves közreműködésükért ezúton is köszönetet mondok.

A vizsgálatoknak a szakmai kíváncsiságon kívül még egy célja volt: a korvinák kötéstechnikai és anyagvizsgálati adatainak összegyűjtése és rendszerezése talán közelebb visz annak a még ma is nyitott kérdésnek a megválaszolásához: olasz, vagy magyar könyvkötők dolgoztak-e Mátyás király udvarában? meghatározható-e a kódexmásoló műhely mellett minden bizonnyal működött könyvkötő műhely sajátos munkastílusa? E tanulmányban az eddig elért eredményeket ismertetem.

1 Ráth György: A Corvina önálló könyvkötési stílusa. Magyar Könyvszemle 1897. III. 250–265. p.

2 Végh Gyula: Corvin kötések. Kiny. a „Mátyás király Emlékönyv”-ből. Bp. 1940. 282. p.

3 Hunyady József: A magyar könyvkötés művészete a mohácsi vészig. Bp. 1937. 38–55. p.

Egyelőre csak az OSZK és a Budapesti Egyetemi Könyvtár korvináit vonhattam be az említett vizsgálatokba. A külföldön őrzött korvinák közül csak az 1990-ben az OSZK-ban rendezett nemzetközi kiállításon szereplő köteteket nézhettem meg, de akkor nem állt módomban azokról fényképfelvételeket készíteni. A kódexek kötéseiről több külföldi könyvtárból kértem adatokat, de eddig csak Rómából érkezett – a XV. századi olasz kötések szerkezetét röviden leíró – válasz.

Néhány korvina kötésének anyagait teljes bizonyossággal sikerült azonosítani. E munkával párhuzamosan összegyűjtöttem a kötések felépítését, kötéstechnikai sajátosságait jellemző adatok tekintélyes mennyiségét. Ezek az adatok a restaurálás során készült jegyzetek, fényképfelvételek, diaképek elemzéséből származnak. A néhány, még nem restaurált kódex bizonyára érdekes forrást jelent számunkra, mivel részletfelvételek, nagyítások készíthetők az eredeti, még érintetlen kötéstechnikai megoldásokról.

Az anyagvizsgálatok korlátairól is szólni kell. Csak a restaurálás során újra fel nem használható – igen kevés – úgynevezett hulladék anyagból dolgozhatunk. Nagyobb mennyiségű anyagminta-vétel etikailag nem megengedett.

ANYAGVIZSGÁLAT

Az alkalmazható anyagvizsgálati módszerek a következők.

Az anyagok egy kis töredékének mikroszkópos kép alapján való azonosítása morfológiai elemzés útján. Kis anyagmennyiségekből kémiai reakciók lefolytatásával is juthatunk adatokhoz, ismert szakmai módszerekkel⁴. Ezt a munkát végeztük Bendefy Mártával. Bonyolultabb eljárások az optikai mikroszkópos mérés, az energia-diszperzív mikroanalízis és a felületi minőségi anyagvizsgálat. E vizsgálatokkal készült az *MTA Fizikai Kutató Intézetben* Járó Márta közreműködésével az egyik korvina oromszegélyének elemzése.

ÍRÁSHORDOZÓK

A vizsgálatba bevont kódexek alapanyagairól a következőket tudtuk meg.

A legtöbb korvinát pergamenre írták, amely – mikroszkópos kép alapján – kecske- és borjúpergamen.

A papírkódexek papírja kézi merítésű rongypapír. Ezen íráshordozók, rendkívül jó tulajdonságaiknak köszönhetően – kedvező tárolási körülmények esetén – ma is kifogástalan állapotban vannak. Még a Törökországban nagyon mostoha bánásmódban részesült kéziratok sem pusztultak el teljesen. A „Corvina program” keretében ezeket is meg lehetett menteni a megsemmisüléstől.⁵

FÜZÉSMÓD

A kódexek négy levélből álló íveit egymáshoz erősítő *fűzőcéma* – mikroszkópos vizsgálat alapján – lenből, illetve kenderből készült. Az eredeti előzések *pergamenből* vagy *papírból* vannak. A pergamen röplap rendszerint kisebb, mint a könyvtest; a gerinc mellett – keskenyen visszahajtván – hozzáfűzték az első és az utolsó ívhez. A tükör rendszerint nincs leragasztva a táblákra (2. fotó), a táblákon csak ritkán látható ragasztónyom (3. fotó), tehát nem is volt leragasztva. (A későbbi időkben szinte minden leragasztott tükröt feltéptek, valószínűleg azért, hogy megtudják, nincs-e alatta valami írás.)

Az íveket dupla hasított *bordákra* fűzték. Ezek anyaga timsós cserzésű, fehér színű kecskebőr. (OSZK Cod.Lat.425. OSZK. Cod.Lat.160.) (4. fotó) Egy esetben találtunk növényi cserzésű barna bőrt, a Damascenus kódexnél. (OSZK Cod.Lat.345.)

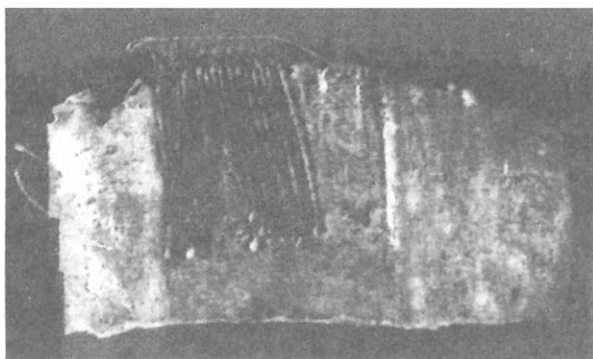
A bordaközi *kasírozó bőrt* két kötetnél tudtuk analizálni. Egyik sem pergamen, hanem sárgás színű, nagy valószínűséggel zsírcserzésű bőr. Mivel a barkát a készítés során eltávolították, a bőr fajtáját nem lehetett pontosan megállapítani, de bizonyára vadbőr (szarvasbőr?) lehetett. A kémiai reakciók azt mutatták, hogy a felhasznált ragasztó enyv, illetve keményítő volt.

OROMSZEGÉLY

Az oromszegélyek az ívek felfűzése után készültek. A Damascenus kódexnél látható, hogy meglehetősen puha, valószínűleg zsírcserzésű vadbőr a kasírozó bőr – mint a többi bordaközi bőr is –, ezen keresztül varrták az ívek közepéhez a fehér, timsós cserzésű, összesodort bőrszalagra, lencérnával az oromszegő alapot; majd ezt díszítették, körülvarrták színes selyemmel. A selyem színe szinte mindig rózsaszín és zöld. A díszeseb-

4 A vizsgálati módszerek leírását lásd: Kissné Bendefy Márta–Beöthyiné Kozocsa Ildikó: *A bőr és pergamen felépítése, gyártása, tulajdonságai, károsodása és vizsgálata*. (A Könyv- és Papírrestaurátor tanfolyam jegyzetei.) Országos Széchényi Könyvtár, Bp., 1992.

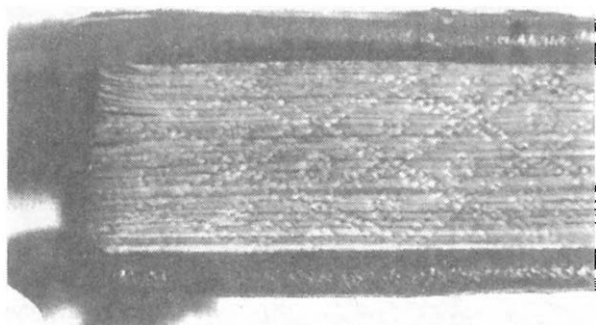
5 Beöthyiné Kozocsa Ildikó: *A Corvina program*. Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve (kiadás alatt).

2. fotó: Az OSZK Cod.Lat.345. korvina eredeti oromszegély töredéke / The original fragment of the headband of the codex OSZK Cod.Lat.345.

3. fotó: Az OSZK Cod.Lat.345. korvina oromszegő töredékének felnagyított képén jól látható a sárga belfonál köré tekert sötétebb – oxidálódott – fémszál / The enlarged picture of the headband fragment of the codex OSZK Cod.Lat.345.

4. fotó: Az OSZK Cod.Lat.415. korvina poncolt arany-metszésének részlete / The detail of the gilded punched cutting of the codex OSZK Cod.Lat.415.

5. fotó: Az OSZK Cod.Lat.241. bársonykötésű korvina metszése / The cutting of the velvet binded codex OSZK Cod.Lat.241.

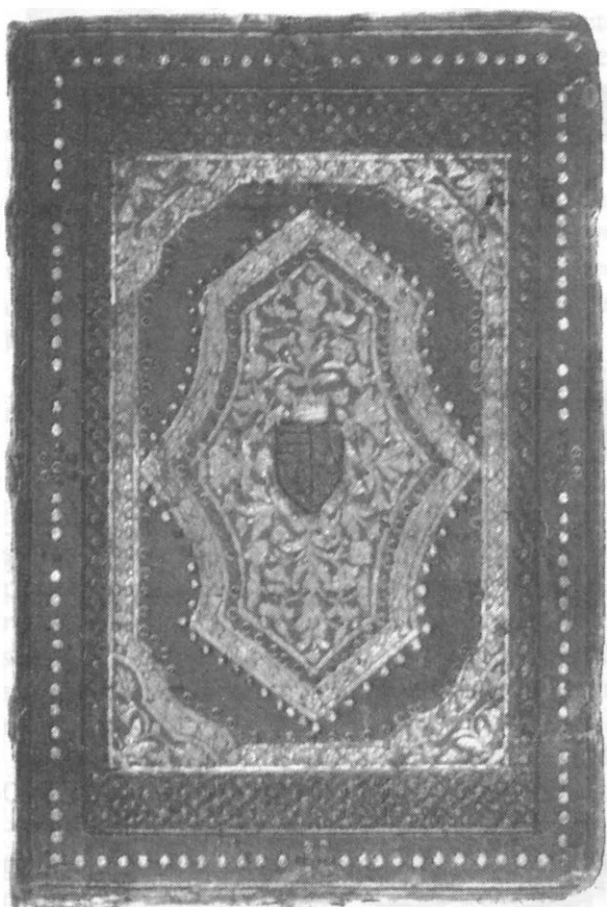
beknél sárga selyemfonál köré tekerték az ezüsfóliából vágott, aranyozott felületű fémszalagot. Az összegöngyölt bőrpánt alá és fölé tartottak az oromszegély varrása közben egy-egy kenderfonalat, amelyeken láncöltéssor készült. A középső öltéssor egyenes állású. Ezt láthatjuk a Damascenus korvina eredeti oromszegő töredékén (5. fotó) és az OSZK Cod.Lat.121. korvinán (6. fotó). – Ugyancsak erről a töredéktől készült videoprínttel egy nagyítás: a belfonál és a köré tekert fémszál. A belfonál anyaga selyem, „S” sodratú, sárga színű. E köré tekerték – szintén „S” sodratban – az egy oldalon aranyozott, réztartalmú ezüsfóliából vágott szalagot. (3. fotó, 1. rajz)

A másik jellegzetes oromszegély típus az, amelyen a díszítő színes fonalak átlósan metszik egymást (l. 2. rajz az OSZK 241. korvina oromszegélyéről).

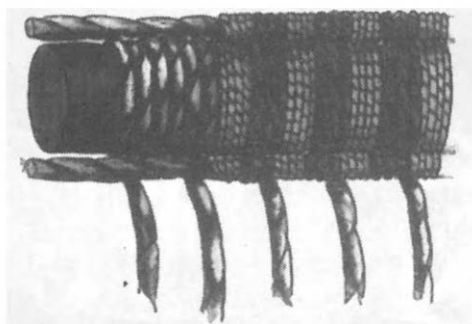
BETÁBLÁZÁS

Az oromszegélyek és bordaszíjak végeit a fatáblák gerinc felőli éleibe vájt nyíláson át bújttatták be, majd a táblák felszínére kihúzva besüllyesztették, és vasszögekkel rögzítették. A vasszögek nyomai – rozsdafoltok formájában – láthatók a fatáblákon, illetve az előzékeken (l. a 3. fotón). Eddig csak a Damascenus korvinánál (OSZK Cod.Lat.345.) bizonyított, hogy a rögzítéshez nem fém, hanem faszöveget használtak. A faszögecskék használata e célra általános volt abban az időben, és inkább az a feltűnő, hogy a korvináknál egyébként vasszöveget alkalmaztak.

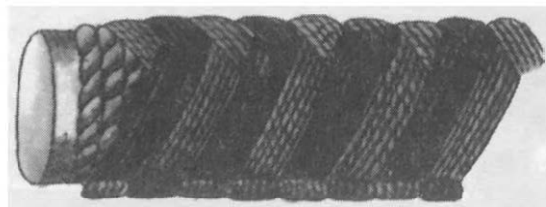
Minden – eddig megvizsgált – kódex fatáblája bükkfából (és nem tölgyfából!) készült. A fa jellegzetes rostszerkezete jól látható a táblák belső felszínén, ahol a tükör nincs ráragasztva (pl. a 2. fotón). A táblák az elülső hosszanti metszésnél 3–5 mm-rel

6. fotó: Az OSZK Cod.Lat.427. kódex előlapja (restaurált) / The front cover (restored) of the codex OSZK Cod.Lat.427.

1. rajz: Rendezettebb képet mutat az OSZK Cod.Lat.345. oromszegélyről készült rekonstruált, felnagyított rajz (előlnézet) / Enlarged reconstruction drawing of the headband of the codex Cod.Lat.345. (front view)

2. rajz: Az OSZK Cod.Lat.241. korvina oromszegélyéről készült rajz (előlnézet) / The drawing of the headband of the codex OSZK Cod.Lat.241. (front view)

szélesebbek, vagy pontosan akkorák, mint a könyvtest. Fejnél-lábnál ellenben 4–5 mm-rel hosszabbak, és mindhárom oldalon befelé részsűtöttek.

BORÍTÁS ÉS CSATOK

Több bőrborítást sikerült a beütésnél – ahol nem kopott a barkaréteg – mikroszkóppal azonosítani. Mindegyik kecskebőr, és a vegyi vizsgálat szerint növényi cserzésű.

A korvina kötések egyik jellegzetessége, hogy négy csattal záródnak. Fejnél-lábnál egyet-egyet, a hosszanti táblaélen kettőt helyeztek el. A négy kapocs az itáliai reneszánsz kötésekben is általános, és ugyancsak szokásos, hogy a horgas kapcsok az előtáblán vannak s a háttáblára akadva záródnak.

Az OSZK korvináin – kivéve a zománcos technikával készült címeres csatokat – kétféle csattípus látható. Az egyik típusnál a horgas csat félbehajtott

téglalap alakú sárgaréz lemez, egyszerű vonalakkal díszítve. Ilyen pl. az Asconius kódex. (OSZK Cod.Lat.427.) és OSZK Cod.Lat.358. Az Asconius kódex egyetlen megmaradt csatja zöld vászonszalagra van erősítve két sárgaréz szöggel. A csatokat és szíjakat a bőrborítás előtt szerelték fel a táblákra. A szíj, vagy többnyire szalag helyét kivésték a fában. A háttáblán a horgas kapocs párját szintén besüllyesztették. A bőrt ráborították a peremre is, amelyre ráakaszódik a horgas kapocs (l. OSZK Cod.Lat.427.). Ez a perem némelyik kötetnél látható (lekopott a bőr?), némelyiknél bőr fedi.

Bőrszíj helyett textil szalagot (a bársonykötésekben bársonyszalagot is) használtak, amely szélesebb a csatnál, színe zöld és fehér, illetve sárga geometrikus mintával szövött.

A másik típusú csat hármasszerű levelet formáz, amely sima sárgarézből készült, és szintén a

háttáblára szerelték fel. Az előtáblán a szalagok végeit leszorító részszögek (2–3 db) csillag alakban rovátkoltak.

Hármas karéjú, levél alakú csatokat a budavári ásatásoknál is találtak.⁶ A különböző könyvverek leletegyüttese is bizonyítja a könyvkötő műhely létezését a királyi várban. Az OSZK Cod.Lat.121. jelzetű Augustinus kódex vörös bársonykötésének díszes, aranyozott ezüst, zománcbetétes csatjai vannak. Csak két darab maradt meg az eredeti négyből, a másik kettő pótlás, amely a restaurálás során került a kötetre. Az eredeti zománcbetéteken Mátyás király címere látható.

METSZÉS

A bőrkötések metszése aranyozott, némelyik poncolt is, de általában nem festett. Restaurálás során felfedezett kivételek az BEK Cod.Lat.5. és BEK Cod.Lat.2., amelyek bőrkötésűek voltak valaha (Törökországban átkötötték őket), a metszésük viszont aranyozott és festett is. A bársonykötések metszése gazdagon festett, színes virág- és lombdíszes. Abban az időben Európában egyedülálló volt ez a díszítési mód, ezért ezek a metszések csakis a budai műhelyben készülhettek. A művek rövidített címe gyakorta a hosszanti metszésen olvasható. Végh Gyula igen szép rajzokat készített a korvinákról, a metszésekről külön is. Illusztrálásul bemutatok ezekből néhányat. A 17. sz. fotó az Augustinus korvina (OSZK Cod.Lat.121.) alsó metszését mutatja be. A Budapesti Egyetemi Könyvtárban őrzött, Törökországot megjárt 12 korvina színes metszéseit az átkötés alkalmával a török könyvkötők megcsonkították. A BEK Cod.Lat.3. kódex lapjait lábnál 4 cm-rel rövidebbre vágták.

LÁNC

Bonfini leírja, hogy a korvinák a királyi könyvtárban előlapjukon feküdtek a polcokon, az olvasópulthoz láncolva. A lánc nyoma több kötésen látható, de lánc – tudomásom szerint – egy sem maradt meg. A fatáblából kiszakadt vagy kiszakított vaslánc helyén lyuk látszik, vagy csak egy roz-

sdalt mutatja a helyét. Ezeket a nyomokat restaurálás közben felfedeztük (l. a 2. fotót).

Az eddig feltárt anyagvizsgálati és kötéstechnikai adatok alapján még korai volna teljes biztonsággal állítani, hogy a korvinákat egyetlen műhelyre jellemző módon kötötték be. Szükségesnek látszik – látókörmünk kiszélesítve – a külföldi gyűjteményekben őrzött kódexeket is megvizsgálni. Mégis, ha az eddig megismert adatokra összpontosítjuk figyelmünket, szembe tűnő azonosságokat, jellegzetességeket fedezhetünk fel, mind a kötések során felhasznált anyagok, mind a könyvkötői módszerek vonatkozásában. A kódexek aranyozásának egészen egyedi stílusa szintén megerősíti azt a korábbi vélekedést, hogy Mátyás király számára a budai várban lévő könyvkötő műhely készítette a bőr- és bársonykötéseket.

Sokan feltették a kérdést: kik voltak Mátyás könyvkötői? A korábbi nemzetközi és hazai szakirodalomban egyetlen név merült fel eddig, Lucas Coronensis neve. Ennek magyarázata az, hogy a párizsi Bibliothèque Nationale egyik görög kódexének egykori kötéstábláján szerepelt a szignatúrája. E szerint „*illigatur librorum Budensis*”, tehát budai könyvkötő volt. Ez azonban nem bizonyíték arra nézve, hogy Mátyás könyvkötője lett volna. Balogh Jolán a megjegyzés valóságát is megkérdőjelezi.⁷ Koroknay Éva sem véli bizonyítottnak Lucas Coronensis királyi könyvkötő voltát, szerintem egyike volt a „számos XVI. századi budai könyvkötő”-nek.⁸ Az említett párizsi kötés 1500 körül készülhetett, Mátyás pedig 1490-ben meghalt, így ezért sem lehetett az ő könyvkötője. Rozsondai Marianne szerint – ellentétben Balogh Jolán vélekedésével – a kódex kötése valóban Lucas Coronensis munkája, és a budai vaknyomásos reneszánsz kötések típusába tartozik.⁹

Koroknay Éva lehetségesnek tartja, hogy a korvina könyvkötője keleti mester volt, ő ugyanis egyiptomi helyszíni kutatásai alapján bebizonyítja, hogy a korvina kötések díszítményei feltűnő rokonságot mutatnak a kairói szőnyegek mintázatával.¹⁰ Keleties ízlésre vall a könyvtáblák dús ara-

6 Irásné dr. Melis Katalin: *A Mátyás kori budai királyi könyvkötő műhely leletei*. Bp. Művészettörténeti Értesítő 1985. XXXIV. évf. 1–2. 48–60. p.

7 Balogh Jolán: *A művészet Mátyás udvarában*. Bp. 1966. 595–596. p.

8 Sz. Koroknay Éva: *Magyar reneszánsz könyvkötések*. Bp. 1973. 23. p.

9 Rozsondai Marianne: *Magyar gótikus és reneszánsz könyvkötések*. Pannonia Regia. Bp. 1994. 456. p.

10 Sz. Koroknay Éva: *A magyar reneszánsz kötések keleti kapcsolatai*. Művészettörténeti Értesítő. Bp. 1968. 17. évf. 1–2. sz. 1–17. p.

nyozása, a díszítmények centrális elrendezése, a színes – kék és sárga – rátétek alkalmazása. Egyedi és különleges a néhány kötetben látható színes papír alátétek és bőrkivágatok megjelenése (pl. a Damascenus korvinán). Ez utóbbi díszítési mód nem fordul elő sem az egykorú olasz, sem az egyéb műhelyekből származó magyar reneszánsz kötéseken.

Az eddig feltárt adatok alapján azonban egyértelműen megállapítható, hogy *keleti technikával* bekötött eredeti korvina kötés nincs – kivételek azok a görög kódexek, amelyeket Mátyás király már bekötötten vásárolhatott. A korvinák kötésének technikája a *nyugati kötésmódhoz* – leginkább az olaszhoz – áll közel, és távolról sem hasonlítható a jellegzetes keleti kötésmódhoz. A könyvkötő mester könnyebben elsajátíthatja a keleties (vagy bármilyen) ornamentikát, ha van előtte másolható

példa, mint a kötéstechnikát (utóbbi ugyanis hosszú tanulás és gyakorlás eredménye), így lassabban is változik, mint a díszítési stílus. Ezért nem tartom valószínűnek, hogy Mátyás király könyvkötője keletről jött mester lett volna.

Egyelőre tehát azt állapíthatjuk meg, hogy a királyi udvar könyvkötője (vagy könyvkötői) olyan mester volt, aki egyaránt jól ismerte a nyugati és keleti könyvdíszítési stílusokat, és ismereteit rendkívüli ízléssel felhasználva, munkáival újat és egyenit alkotott.

A háborúk pusztítása – sajnos – eltörölte a királyi műhely és felszerelésének nyomait, csak néhány érdekes emléket hagyván az utókornak.

Beöthyné Kozocsa Ildikó
Magyar Iparművészet, 1998. 1. sz.

KIÁLLÍTÁS

Ezernyolcszáznegyvennyolc, te csillag

Az OSZK és a Hadtörténeti Múzeum kiállítása

Kiállításunk a forradalom és szabadságharc sokrétű történetéből gyűjteményünk jellegének megfelelően egy vonulatot kiválasztott: a nyomtatott szó történetét, mondhatnánk, a sajtószabadság történetét. Mindannyian tudjuk, hogy a cenzúra eltörlése az ellenzék évtizedes követelése volt, s a nyomtatott szó szabadságát tekintették a társadalmi átalakulás és a nemzeti függetlenség egyik biztosítékának. Gyakorlati megvalósításával kezdődik a pesti forradalom. Természetesen mi is ezzel kezdjük: a forradalmi kívánatokat összefoglaló 12 pont, a Mit kíván a magyar nemzet és a Nemzeti dal bemutatásával. Az utóbbit az teszi igazi ereklév, hogy Petőfi saját kezű megjegyzése olvasható rajta, miszerint ez a szabad sajtó első terméke.

A sajtó felszabadítását addig és még nagyon sokáig példátlan gazdagságú politikai irodalom követi. Kiállításunk első fele ezt igyekszik ábrázolni. Bemutatjuk a legfontosabb lapokat, s mivel e korban az újságíró és a művész azonos személy, hiszen szinte

majdnem minden jelentős írónk foglalkozott újságírással, a körülöttünk csoportosuló irodalmi körök tevékenységét is. Kiemelkedik közülük a márciusi fiatalok két orgánuma, a radikális Marczius Tizenötödike és a kor legszínvonalasabb irodalmi-politikai lapja, a Jókai és Petőfi szerkesztette Életképek, a minisztertanácsaiétól sokszor eltérő nézetei képviselőre hivatott Kossuth Hírlapja és a Csengery és Kemény által szerkesztett kormánypárti Pesti Hírlap. A sort egy meghatározó darab zárja, az ellenállás utolsó napjait élő várban megjelenő Komáromi Lapoknak a harc vértanúira emlékeztető száma és a katonáitól búcsúzó Klapka utolsó napiparancsa.

A sajtó azonban csak az egyik része a gazdag termésnek. Március–áprilisban, majd az ellentétek kiéleződése idején, 1848 szeptemberében a politikai röpiratok tucatjai jelennek meg, amelyek a márciusi napok eseményeinek politikai célzatú ismertetésétől és a jobbagyfelszabadítás értelmezésétől a nemzeti kérdésen keresztül a nemzeti függetlenség

szinte minden fontos napi kérdést megvitatnak. Ezekből is bő válogatást mutatunk be.

A harmadik nagy műfaj, a forradalom és szabadságharc reprezentatív szépirodalmi műfaja: a költészet. A magyar irodalom egységesen felzárkózik a forradalom és a szabadságharc ügye mellé, s az írók, művészi képességeikhez mérten eltérő színvonalon egységesen hirdetik a kivívott és megvédendő szabadság ügyét. Igaz, az idősebb nemzedék nagy klaszikus, Vörösmarty gyakorlatilag hallgat, de ezekben a hónapokban teljesedik ki Petőfi költészete, mellette ott áll Arany János, s valójában most indul pályáján Vajda János. Természetesen a legnagyobbak kapják a legbővebb teret, de a kor hangulatát tükrözi, hogy a kisebb költők, sőt lelkes, ihletüket és lelkesedésüket falragaszokon publikáló dilettánsok művei is megjelennek. Ezekben a hónapokban az irodalom a cselekvés egyik formája, s az ő cselekvésük is jószándékú cselekvés. Ez azonban nem változtat azon a kétségtelen tényen, hogy a kiállítás központi alakja Petőfi. Az ő személyében egyesül legtökéletesebben az irodalom és a politika, s az fogja át az egész történetet. Verskéziratok és levelek sora követi végig útját ezekben a hónapokban. S nemcsak az íróét, hanem a katonáét is: ezek sorába tartozik Bem kitüntető oklevele és őrnagyi kinevezése. S megjelenik az ellenkező oldal közvetett elismerése is: Petőfi körözőlevele, rajta a költő gúnyos kommentárja, miszerint ellenségei nem ismerik, ő világéletében magyar ruhában járt.

A kiállítás ugyan a nyomtatott szóról szól, de egyetlen 1848-as kiállítás sem tekinthet el a hadak járásától, a szabadságharctól. Az események ugyan békésen indulnak, s a forradalmi napokban szerveződő nemzetőrség, amit válogatásunkban az esztergomi nemzetőrség 1848. április 30-án tartott díszszemléjéről készült metszet példáz, még csak a belső rend fenntartására hivatott, de hamarosan komolyabb fegyveres erőre van szükség az ország védelmére. Megindul a toborzás, s a horvát támadás után a nyílt háború. A schwehati csatáról készült ábrázolás és Franz Gaulnak a magyar hadsereg egyenruhájáról készült vízfestményei ezt a komor és hősiessé világot tükrözik. Itt, a fegyveres harcban egyesül a tett és a szó, a halál vállalása teszi valóban hitelessé a szavakat.

A kiállítás írott-nyomtatott anyagának hangulatát korabeli, illetve a szabadságharc résztvevőinek hagyatékából származó tárgyak, valamint a nagy

időket idéző, korhű másolatok bemutatásával tesszük még hitelesebbé.

Eleink a szabadságharchoz kötődő emlékeket ereklyeként őrizték, s örökítették nemzedékről nemzedékre. Ennek meghatározó tanúi a kották, az imakönyvek lapjai között bújtatott Kossuth-banok, az előbb-utóbb múzeumokba jutó rejtegetett fegyverek, bútorok, emléktárgyak, a szabadságharc leverésekor feldarabolt, majd a kiegyezés után újra összevarrt honvéddzászlók. A kiállításon mindegyikre akad példa.

„Független szabad honért – Győzni vagy halni” – hirdeti az ezüsttel hímzett zöld és vörös selyem zászlószalag felirata: Baranovics Róza zászlóánya adományozta 1849-ben egyik honvédalakulatunk zászlójára. A kiállított, zöld-piros farkasfogakkal szegélyezett fehér selyem zászlón, éppen a festett, barokk-keretes Magyarok Nagyasszonya ábrázoláson, szögletes lyuk táton. A máramaroszi székely határőrök által darabokban megőrzött zászló összevarrásának nyomait a művészi restaurálás tüntette el napjainkban. A hiány mementóként önmagáért beszél.

1848-as huszártiszt, mentő, csákó, gyalogostiszt, szolgálati öv, magyar gyalogos, illetve lovastiszt és legénységi szabályok, osztrák lovassági pisztolyok, bécsi légiós kardok, s más fegyverek idézik a győztes és vesztes csatákat, köztük Budavár 1849 májusi dicsőséges ostromát, amelyet Klette Károly 1850-ben készült olajfestményén a kortárs hitelességgel tár elénk.

A kiállítás középső termében állítottuk ki az Aradon 10 évi várfogságra ítélt – de 1852-ben szabadult – Irinyi Bertalan huszár őrnagy hagyatékaként családjában őrzött garnitúrát. A leszármazottak által 1994-ben a Hadtörténeti Múzeumnak ajándékozott bútor az évfordulónak köszönheti felújítását.

Az emigrációt, a száműzetést idézik a feketére színezett asztal és székek, amelyeket turini lakhelyén Kossuth Lajos használt. A ceglédi Kossuth Múzeumtól kölcsönzött bútor az egykori Parlamenti Múzeum értékes gyűjteményének maradványa.

A szabadságharc nemcsak a hagyományos művészeti ágakat, hanem a filmművészetet is megihlette. A kiállított anyagban emlékeztető 48-as filmsikerek jelmezei teszik még teljesebbé azt az élményt, amelyet hitünk és törekvéseink szerint ez az értékes, és a maga nemében egyedülálló bemutató nyújt látogatóinknak.

Várady Géza

MÚLTUNK, ÖRÖKSÉGÜNK

Kossuth Lajos olvasmányai

Kossuth Lajos hosszú élete folyamán igen sok könyvet olvasott, tanulmányozott. A magyar és a világirodalom számos nagyságával személyes kapcsolatba is került. Kiváló nyelvismerete folytán sok művet eredeti nyelven olvasott, sőt írt is a magyaron kívül latinul, németül, angolul és olaszul.

Feljegyezték, hogy Kossuth már eperjesi diák korában a kollégium könyvtárának szorgalmas látogatója, olvasója volt, egyaránt kézbe vette a szépirodalmi, a társadalomtudományi és jogi műveket de akkoriban érdeklődése elsősorban a történelmi jellegű művek iránt mutatkozott meg. Olvasta *Greguss Mihály* könyveit – akinél lakott –, így alkalma volt vele megbeszélni az olvasottakat. Diáktársaival együtt egy olvasókört is szervezett. A híres Kövy Sándor tanítványaként a sárospataki főiskolán hasonlóan szorgalmas olvasó volt. A professzor kijelentette róla, hogy „jobban tudja a magyar közjogot, a Corpus Jurist, mint az ítélőtábla”. Tehát ezt annyira szerette olvasni, hogy szó szerint megtanulta.

A nagy görög és latin szerzők – *Homerosz, Platon, Arisztotelesz, Thuküdidész, Xenophon, Cicero, Ovidius, Plinius, Horatius, Vergilius, Terentius, Marcus Aurelius, Seneca* – műveinek tanulmányozása után hamar kezébe kerültek *Bél Mátyás* kötetei, *Kazinczy Ferenc* „Fogságom naplója” és egyéb írásai, vele a sátoraljaújhelyi kaszinóban személyesen is találkozott.

Kossuth gyakran olvasmányait az igen művelt édesanyjával beszélte meg, például e témáról börtönbe kerülése idején is, 1837-től vele levelezett. Meg kell említeni azt a kevesek által ismert körülményt, hogy a fiatal Kossuthnak voltak drámaírói kísérletei, például *Karl Haffner* „Egy államférfi, vagy az igazságos miniszter” című drámáját átdolgozta németből; egyes források szerint ezt több hazai színi társulat műsorára tűzte. Előadták még a „János, Finnlandnak hercege” című magyarítását, ezt közben átdolgozták: „András, vagy Béla; Korona és Kard” címmel magyar környezetbe helyezve került előadásra. – Minderről Csabai Tibor: Kossuth Lajos és az irodalom című kitűnő könyvében olvashatunk részletesebben.

Az első idegen nyelvű szerző, aki erősen hatott rá, a francia történetfilozófus, *C. F. Ch. Volney* és annak „Romok” című műve volt. Olvasmányainak köre tovább bővült hároméves fogságának ideje alatt; édesanyjától angol nyelvtant és szótárt kért, és *Shakespeare*-t eredetiben kezdte olvasni, majd többek között lefordította a „Machbeth” első hat jelenetét, fordíttatta a „Velencei kalmár”-t is. Ekkor szerezte meg igen alapos angol nyelvtudását, melyre élete későbbi szakaszaiban igen nagy szüksége volt. Közben *Fessler Ignác Aurél* műveiből „Magyarországi és egy univerzális historiát” és „Jósika regényeit” kérte, majd azt írta levelében: „Megvallom, ha Butler Hudibrasa, Pope Dunciadéja és Gil Blas és a Sánta ördög és a manchai hős a szélmalmokkal küzdő Don Quijote asztalomon hevernének... szeretném, s még jobban Pindarost és Horáczt, Schillert, Corneillét és Racinét (változtatásul Béranger chansonjait) s Milont, Byront és Addison Catoját a mi Berzsenyinkkel, Kölcseynek s Vörösmartynkkal”. Továbbá kérte még: „Isten neki, valamint Bulwertől, vagy még inkább George Sandtól vagy Cooper »Prairie«-jét szeretném olvasni”. Tehát Kossuth színvonalas könyvek olvasására és tanulására igyekezett felhasználni a fogságban töltött időt. Egyébként *Béranger* és *George Sand* Petőfi Sándornak és *Széchenyi Istvánnak* is kedvenc olvasmányai voltak. Jósikát magányában kedvelte meg igazán; erről így vallott: „Ha mégis... minden hónapban akarna írni egy regét, azt gyönyörrel olvasnám, mert ő a sors választottja e pályára”. Olvassa közben Az utolsó Bátorit, a Zólyomit, a Könnyelműeket, és nagy lelkesedéssel az Abafit és Jósika más műveit. Kezébe került *Szigligeti Ede* Gyászvitézsei is. Itt kell megemlíteni, hogy Kossuth már a börtönben, de egész életében rendszeres olvasója a folyóiratoknak, a hírlapoknak – különösen áll ez életének arra a szakaszára, amikor a Pesti Hírlapot szerkesztette. A börtönbe többek között bejutott hozzá a Tudományos Gyűjtemény, a Társalkodó, a Tudománytár, a Hírnök, a Századunk, de feltételezhető, hogy a francia *Journal des Debats* is. Megemlíti meg, hogy ez időben kezébe kerültek „Le Sage munkái francziában, angolban az újabbak, mint

Cooper, W. Irving, Marryat, Bulwer, stb.” Goethe mellett még „fő ohajtása: historia: Mignet, Gibbon, Hume, Sougard”. Itt olvasta Péczeli József munkáit is. Természetesen ha nem is itt, tanulmányozta később *Michelet*, *Macaulay*, *Emerson* történetfilozófiai műveit. Visszatérő olvasmányai voltak *Montesquieu*, *Voltaire* és *Rousseau* alkotásai.

Széchenyihez hasonlóan kedvelője *Byron*, *Walter Scott*, *Washington Irving*, *Thomas Moore*, és Cooper műveinek is. A franciák közül pedig *Corneille*, *Racine*, *Moliere*, *Alexander Dumas*, *Jean Paul*, *Eugene Sue*, *George Sand* műveit kedvelte., Sue-től különösen a *Mysteries de Paris*-t, *Victor Hugotól* például a *Ruy Blas*-t. Még a börtönben kezébe került *Voltaire* *Candide*-ja. *Chateaubriand* művei – szakértők szerint – írásaira is hatottak.

Jegyzék készült a hozzá a börtönbe került kötekről: például *Eötvös József* Árvízkönyve, *Sándor István* Magyar Könyvesháza, az általa nagyon kedvelt *Kölcsey Ferenc* „*Minden munkái*”, *Vörösmarty Marót* bánja. Kiszélesíti klasszikus olvasmányainak körét *Euripides*, *Terentius* alkotásaival. Minden biztonnal végig is olvasta őket, mert leveleiben, cikkeiben idéz tőlük, majd később a száműzetés idején is. Tehát ismételten hangsúlyozni kell, hogy Kossuth Lajos fogsága kényszerű éveit széles körű önművelésre, nyelvtanulásra, olvasásra, a magyar és világirodalom alaposabb megismerésére használta fel; bizonyítják ezt elsősorban a budai börtöncellából írott irodalommal kapcsolatos levelei.

Itt kell megemlíteni, hogy élete folyamán – mint szerkesztő is – sok íróval és költővel személyes kapcsolatba is került, ezek közül legjobban talán *Kölcsey Ferencet* és *Vörösmarty Mihályt* szerette. *Petőfi Sándorral* nem alakult szerencsésen a kapcsolata, bár elismerte tehetségét, könyvtárának jegyzéke szerint hét kötete volt a nagy költőtől, de még 1882-ben is *Helpy Ignácnak* írott levelében a következő formában emlékezett rá: „...bármilyen furcsán hangozzék is ez most, higgye el Ön nekem, akkor midőn minden gondunk a tett, a cselekvés számára volt igénybe véve (mely téren *Petőfi* a maga hőbortjaival nemigen excellált), az ő versei hatottak itt-ott az érzelmekre, lelkesedésre, mint hatott *Czuczor* s hatott *Szemere* huszár dala, de a tett embereinek más dolguk volt, mint verseket olvasni, vagy költőkkel foglalkozni. *Petőfi* nem bírt akkor oly nimbuszal, mint aminővel most bír s méltán bír. A halhatatlanság dicsfényét csak a halál adja meg.” A kettejük között kialakult ellentétek okára itt most nem kívánok kitérni.

Az itt felsorolt írókat, költőket ismerte személyesen: *Bajza József*, *Erdélyi János*, *Fáy András*, *Kazinczy*

Gábor, *Toldy Ferenc*, *Vahot Imre*, *Pákh Albert*, *Kis János*, *Sárosy Gyula*, *Vas Gereben*, *Czuczor Gergely*, *Jósika Miklós*, *Eötvös József*, *Jókai Mór*, *Kuthy Lajos*, *Vajda János*, *Garay János*, *Kemény Zsigmond*. Nyilvánvalóan munkáik egy részét ismerte és olvasta. Természetesen emigrációs évei idején, elsősorban Torinóban sok hazai író felkereste, és dedikálta neki műveit. A külföldi írók közül is megemlítek néhányat, ilyen volt *Becher Stove*, az olasz *Regaldi*, aki egyik könyvében azt írta Kossuthról: „legnagyobb bűne, hogy láthatatlanul szereti hazáját”. Ugyancsak baráti kapcsolatba alakult ki az orosz *Herzennel*, kezébe került annak lapja, a „*Kolokol*” is, 1855-ben együtt tartózkodtak *Wight* szigetén. Kölcsönösen megemlékeztek egymásról emlékezéseikben. „*Ira-tai*”-ban *Tourgenieffről* (*Turgenyev*) is olvashatunk. Ismerte *Lermontov* *Korunk hőse* című művét.

Bár nézeteik távolról sem voltak azonosak, természetesen olvasta rendszeresen *Eötvös József* regényeit és egyéb írásait, könyvtárában megtalálható volt többek között a *Karthauzi* és a *Nővérek*; ugyanez volt a helyzet *Kemény Zsigmonddal*, birtokában volt tőle *Az özvegy és leánya*, a *Rajongók*. E helyütt nem kívánok kitérni a közöttük fennálló alapvető felfogásbeli különbségekre, melyeket számos történeti mű részletesen tárgyal. *Arany Jánostól* is volt több kötete Kossuthnak. *Bródy Sándor* szerint *Jókai Mór* majd minden műve fellelhető volt a turini remete könyvtárában, és magányában szívesen olvasta műveit. *Mikszáth Kálmán* azt írta, hogy „*Fesztyéknek*” volt azonban egy barátjuk, aki maga hallotta Turinban Kossuthot méltánylólag nyilatkozni *Jókairól* s látta a kormányzó asztalán egyik regényét, melynek margóját teleírta Kossuth „jegyzetekkel”. *Jókai* részben jelzések hatására mondta el gyászbeszédét a kormányzó temetése alkalmából.

Lényegében új korszak olvasási szempontból is Kossuth életében 1849-ben hazájának kényszerű elhagyása, különös tekintettel arra a körülményre, hogy visszatérésre többé már nem volt alkalma, lehetősége. Az idegen nyelvű irodalommal történő kapcsolata élénkebbé vált, nyilvánvalóan a friss napilapok, sajtó, melyek asztalára kerültek, nem magyar nyelvűek voltak, bár a hazai sajtó termékei is eljutottak hozzá, ha megkésve is, az irodalmi folyóiratok és egyéb művek is különböző csatornákon keresztül. Természetesen száműzetésének első 10–15 éves, igen izgalmas, sokat utazó szakaszában kevesebb ideje jutott elsősorban a szépirodalmi művek kézbe vételére. Bár amint említettük, több világhírű íróval ekkoriban volt szerencséje találkozni.

A hazai sajtóval sem szűnt meg teljesen a közvetlen kapcsolata: olvasta, járata a *Kemény Zsigmond* szerkesztésében megjelenő Pesti Naplót, ebben három részből álló „nyílt levelé”-ből kettő meg is jelent, a harmadik a Magyar Újság-ban látott napvilágot; itt közölték 1867-ben a kiegyezést keményen bíráló nyílt levelét. Mindez bizonyíték arra, hogy száműzetése idején is nemcsak olvasója, de munkatársa is volt néhány hazai lapnak. Később hiányolta is az általa nagyon kedvelt, korábban főmunkatárs Vajda János írásait a lapból, nem tudva, hogy az már 1868 augusztusában kilépett.

Ebben az időben lelkesen olvasott ismét angol szerzőket, *Miltont, Mooret, Bulwert, Scottot, Swiftet, Goldsmitht, Poet, Thackerayt. Schillertől* gyakran kézbe vette a Tell Vilmost, a Messinai menyasszonyt, a Stuart Máriát, a Haramiákat, a Don Carlost, a Wallensteint. Természetesen állandóan a keze ügyében volt *Goethe* Faustja és *Madách* Ember tragédiája. Az olasz irodalomból turini magánya éveiben igen megkedvelte *Dante, Petrarca, Boccaccio, Machiavelli, Tasso, Pellico* és *Manzoni* műveit.

Meg kell említeni, hogy az agg *Kossuth* elsősorban már Torinóban érdeklődött a természettudományok iránt is, lelkesen olvasta például *Herman Ottó, Moleschott, Darwin* műveit. Hermannal rendszeresen levelezett is könyvtára eladásáról és főleg vele tartotta a kapcsolatot. Nyilvánvalóan hűséges homeopata olasz orvosának, *Basso-Arnoux*-nak a hatására orvosi folyóiratot is járatott, mégpedig a „L'Omiopatia in Italia”-t, megtalálható a lapban a szerkesztő *Dottore Boninonak* Kossuth részére írott ajánlása 1890-ben. Egyébként a lap 1886-tól 1890-ig érkezett Torinói címére. A kötetek megtalálhatók az Országos Széchényi Könyvtár Kossuth gyűjteményében. Idős korában kirándulásai alkalmából növényeket, kőzeteket is gyűjtött, így ilyen jellegű műveket tanulmányozott időnként. Rendszeres látogatója volt a két torinói könyvtárnak (Biblioteca Nazionale és Biblioteca Civica), forrásműveket jegyzetelni, kölcsönözni, „Iratai”-hoz, melyeknek összeállításán életének szinte utolsó napjáig fáradozott.

Érdeemesnek látszik idézni Kossuth rövid nyilatkozatát könyvtáráról, melyet még életében a Nemzeti Múzeum vásárolt meg, és később az OSZK tulajdonába került: „...lépést akarván tartani a világtörténelem mozzanataival s a tudományok bámulatos fejlődésével, könyvtáramat újabb és újabb művekkel szaporítom, a legnevezetesebb folyóiratokat pedig mint jelesül Tissandler jeles Natureje, melyet már 1876 óta – a *Revue des deux mondes*,

melyből a *Nuova Antologia* 33 kötetének folytatásául már 29 kötet (mindez csinosan bekötve van könyvtáramban) folyvást járatom s halálomig járatni fogom, amit a Nemzeti Múzeum nem tenne, ha most mindjárt venné át könyvtáramat. Így van a dolog másokkal is, például Hanusion csillagászati munkáival, akinek minden eddig megjelent művei (szintűgy csinosan bekötve) megvannak könyvtáramban s akinek *L'astronomie populaire* folyóiratát folyvást járatom s halálomig járatni fogom”. Ezen megnyilvánulás is jelzi a kormányzó késő öregségéig tartó érdeklődését a tudományos irodalom iránt. Anyagi jellegű problémái ellenére is járatott természettudományos jellegű folyóiratokat is, melyek végső fokon nem is tartoztak tájékozódásának első vonalába.

Végül ismételtén meg kell jegyezni, hogy ezen Kossuth olvasmányai foglalkozó írás a meghatározó terjedelmi keretek miatt természetesen nem mutathatta be a nagy magyar államférfi irodalmi érdeklődésének a teljességét, csupán annak főbb irányait áll módjában jelezni.

Batári Gyula

Kossuth Lajos levelei Meszleny Teréziához

Az 1848-as márciusi forradalom 150. évfordulója igen sokszínű megemlékezésre ad lehetőséget. Nemcsak a kerek évfordulóval kapcsolatosan jutott eszembe néhány ünneplő gondolat, hanem azon kedvező fordulat okán, hogy 1991-től kezdődően, nyugdíjba menetelem több időt adott a már megkezdett családtörténeti kutatás más szempontok szerinti megközelítéséhez. A minap, leányomnak a Meszleny családdal foglalkozó disszertációját¹ forgatva, felmenőimnek a szabadságharcban való részvételét elevenítettem fel, s újból megkapott Kossuthnak feleségéhez írt leveleinek meleg hangvétele.

Kossuthot sokan sokféleképpen bemutatták már. Ismerjük mint politikust, mint tömegeket mozgósító szónokot. Számtalan dokumentum örökíti meg kormányzói erőfeszítéseit, majd az emigrációban született írásait. Érdekes színfoltot jelentenek levélváltásában a hitvesnek írt sorai. A kor nagyjának levelezésében tallózva, a ma embere különben is eltűnődik, hogyan volt ideje a márciusi események közepe, majd a szabadságharc öldöklő napjaiban – maradandó értékkel – írásba foglalni gondolatait, kétségeit, reményeit és gyengéd érzelmeit. A csaták lefolyásáról, később az emigrációban folytatott kényszerű tárgyalásairól részletes beszámolókat küldött. A meglévő levelek számából következtetve sűrűn írhatott neki.

Újólág, ha kezembe veszem a leveleket, eszembe jut a Széchényi Könyvtár, a volt munkahely, ahol lehetőségem nyílt arra, hogy az ott rendelkezésre álló – a Meszleny és a Kossuth családdal kapcsolatos – forrásmunkákba betekintsek. Utólag is köszönet a kollégáknak segítőkészségükért. De a Széchényi névvel kapcsolatban az is eszembe jut, hogy az általam újból és újból összerakott Kossuth-feleség kép nem vág össze azzal a köztudatban kissé negatívan rögződött jellemzéssel, amit a „legnagyobb magyar” naplójának kis szilánkjai is alakítottak: „Szegény tatár” – sajnálkozott Széchényi Kossuthon, amikor „az érdekes, de hideg természetű” Terézt vette feleségül.² Pár hónappal később ismét meglehetősen maliciózan nyilatkozik:

„Sétakocsizni megyek. Találkozom Kossuthtal és feleségével, újonnan szerzett hintóban, magyarosan felfuvalkodva”.³ Tompítja azonban véleményét, hogy epés megjegyzést másra is tett: „Női deputatio István főhercegnél B[atthyány] Tony és Madame Kossuth vezetik. Az előbbi teljességgel belesül. Crescence is velük cammog”.⁴ A Meszleny Teréziával kapcsolatos (családunkon belül is meglevő) ellentmondó véleményeket cáfolni utólag már nagyon nehéz, de az biztos, hogy Kossuth leveleiből őszinte szeretet sugárzik hitvese felé, és nem az udvarias vagy éppen a zsarnok, gögös feleségtől tartó férj hangja ez. Korabeli megnyilvánulások is alátámasztják meglátásomat. Vörös Antal, aki gyakran megfordult a házaspárnál, a frigyet jónak találja. Azt írja Wesselényinek: „Lajos, mióta megházasodott, nagyon megváltozott. Többnyire jókedvű. Amit sohasem hittem volna, még gyermekes is tud lenni”.⁵ Maga Kossuth, sok gondja közepette, 1844-ben így nyilatkozik Wesselényinek: „Megszöknék elátkozott egzisztenciámtól, ha kedves, jó nőm anyagi kedélye nem vidámítana munka és kín közben... Csak házi boldogságomban ne bántana a Fátum. Örömeim gyerekek az életben, családom körén kívül, mert ebben árnyéktalanul boldog vagyok”.⁶

A családi együttlétet az 1848–49-es évek felpörgetett eseményei alaposan megzavarják. A szabadságharc színtereiről a kormányzó a szelek szárnyán, és „földhöz ragadottabban”, futárral küldözte leveleit Debrecenbe, ahol Kossuthné a Nőegylet elnökeként vett részt a „hátországi” feladatokban.

1849. márc. 19. Törökszentmiklós.

Kedves Angyalom! Bizony nem lett a Nagykőrösi csatából semmi. Okait majd elmondom ha hazajövök. Haragszom mint az ördög, ám-bár látom, hogy máskint nem lehetett. – Vetter (tábornok, átmenetileg főparancsnok) is haragszik, mint én. Egyébiránt más baj nincs mint az,

1 Sárváry Mariann: *A meszleni Meszleny család közéleti és politikai szereplése a XVII. századtól napjainkig*. Budapest, 1993. 124. p.

2 Széchényi István: *Napló*. 2. kiad. Bp. Gondolat, 1982.

3 Uo. p. 1295.

4 Uo. p. 1126.

5 Vas Zoltán: *Kossuth Lajos élete*. Bp., Magvető, 1965

6 H. K. G. *A vőlegény: Kossuth Lajos = Magyar Nemzet*, 1986. jan. 20.

hogy a veres sipkásoknak egy kissé később kell ebédet adnom Pesten, mint 25kén. Egyébiránt a tábori élet derék élet volna, ha olyan gonosz hideg nem volna, meg ha volna mit enni, de már ma bizon csak szalonnát eszünk itt. T. Szmiklón gonoszul vagyok magam konyhájával, mert nincs hol venni és nincs mit enni... Oly igen rég nem láttalak már lelkem angyalom – Repülnék hozzád de itt végetlen szükség van reám. A tegnapi csatából semmi nem lévén, most már másutt kell a Tiszán átkelni a seregnek – hol és mikor ez az ellenség állásának holnap történendő kitudásától függ. Addig pedig el nem mehetek míg ez nincs meg. De meg lévén holnap vagy holnapután haza rándulok két napra. A csatát úgyis csak 28ikra számítom és addig még visszajöhetek. Egészségem egyébiránt jobb mint Debrecenben. Ez a te jó szívednek nem kedvetlen újság legyen. Csak rólad is hasonlót hallanék, ez vigasztalna érted aggódó lelkemet. Ölelek forró szeretettel és csókollak ezerszer kicsinyeiddel hű Lajosod.⁷

A következő idézett levélrészletben a tavaszi hadjárat közvetlen előzményeiről, a csapatösszevonásokról tájékoztatja asszonyát:

1849. márc. 27. Tiszafüred

Kedves angyalom! (...) olyan sár van, hogy arról fogalmad sincs, azonban seregeink mégis túl vannak már a Tiszán, utólja holnap délig túl lesz, Görgei serege Kerecsendnél áll, 2 nap múlva 5 000 emberünk 180 ágyúval egyesülve lesz: hol lesz az ütközet egyelőre még nem mondhatom, mert már csak Görgei seregének előrenyomulási hírére is visszahúzódt az ellenség Hatvan felé, alkalmasint Gödöllőnél szeretnék a csatát, ott sáncolja magát. Gyöngyösön már tiszta a vidék. Én holnap még itt maradok, holnapután Egerbe megyek és ha baj nem jön közbe 4–5 nap múltával talán te is fogsz jöhetni hozzám ... Áldjon meg az Isten kedves angyalom, csókollak milliószor. hű Lajosod.⁸

A világosi fegyverletétel után Kossuthné „haját levágva férfiruhába öltözve szökött át az osztrák ör-

vonalon”. Szerencséje volt, mert személyleírását Welden osztrák altábornagy még 1849. elején elküldte a porosz rendőrség számára: „...termete magas, szikár. Ovális arcából két feketésbarna szem ragyog elő, orra finom, ajka formás, arcát kétoldalt fekete haj keretezi. Testalkata törékeny, arcvonásai finomak. Arcán egy lencse látszik...” Belgrádba ment, ahonnan hat heti szánutazás után 1850. januárjában sikerült férjéhez eljutni Sumlába., majd tovább kísérte őt a kútahtyai száműzetésbe. Innen írt biztató sorokat 1851-ben többek között a háromszéki, a csíki, a kolozsvári és a budai nőknek: „...Férjem és általa a Haza nevében küldöm nekik az elismerés háláját, küldök reményt, küldöm nekik az üzenetet, hogy a honszabadítás ideje közelg, a cselekvésé pedig már jelen vagy...”⁹

Az emigráció hányattatásában, 1859-ben, a III. Napóleon császárral Párizsban folytatott tárgyalásáról ezeket a sorokat írta nejének Londonba Kossuth:

(...) Svájcban szeretnék menni, hogy lássam a vidéket, hol három hét múlva epedő lelkemnek egész melegével remélek keblemre szorítani s kalauzod lenni a természet ama csodái között, melyeknek nagyszerűsége ír gyanánt fog hatni roncsolt kedélyedre, kedves, szenvedő lelkű angyalom. Nem tud szemem mást látni most is, mint ama határtalan bűt és szenvedést, mely egész valódon előmlött, életem élete, a búcsú percében. Könny tolul szemembe, rád gondolván. De vigasztalódjál kedves angyalom, vigasztalódjál a viszontlátás örömének előérzetével, vigasztalódjál azon gondolattal, hogy annyi csodálatos viszontagság között nem hiába örködött felettünk valami névtelen hatalom. Mi, mint nemzetünkről írva van, elmondhatjuk magunkról, hogy megbűnhödtük már a múltat s jövődöt. Az nem lehet, hogy számunkra ne legyen fenntartva az, mi után lelkünk egyedül sóvárog: gondoktul ment nyugalom, éltünk estéjén, hol csak egymásért egymásnak élve s életünket fűszerezve látva jó gyermekeinknek szeretete s biztosított jövője által, mosolylyal emlékezhetünk vissza a viharokra, melyeken keresztül jutánk a nyugalmas révparthoz. Adjon e gondolat erőt lelkednek, kedves angyalom, hogy lelked ereje

7 OL R121 Kossuth Lajosné Meszleny Teréziára vonatkozó iratok 1845–1862. 1849. márc. 19. Törökszentmiklós. K. L. levele nejéhez.

8 Ua. 1849. márc. 27. Tiszafüred. K. L. levele nejéhez.

9 OL R121 Kossuthné M. T. vonatkozó iratok 1842–62... A honmentés tervezetéhez. 1851. júl. 27. Kútahtyából M. T.-től.

*erőt adjon testednek megbírni a vihart, mely re-
ánk vár. Lásd, ismerve angyali jó szereteted benső-
ségét, én elég önző akarok lenni téged arra fi-
gyelmeztetni, hogy nekem a te erődre szükségem
van, miszerint veled karöltve elbírhassam a gon-
dok terhét, melyek vállamon fekszenek. Ha bűt
tudok lelkedben és szenvedést látok arcodon, ér-
zem, e percben is, hogy nem bírnám el azon
gondterheket. Pedig mégis csak van valami
azon gondolatban, hogy talán hivatva vagyunk
egy nemzet felvirágzásának szemléleténél azt
mondani egymásnak: ez a mi művünk....*

Ennél nagyobb elismerést senkitől sem kapha-
tott volna Meszleny Teréz.

1865-ben, felcsége halála után 2 hónappal így ke-
sergett Kossuth Nemeskéri Kiss Miklósnak:

*Kevés ember képes csak sejtetni (!) is a vi-
szony bensőségét, mely engem elhunyt nőmhöz*

*csatolt volt. Annak jelzésére az emberi nyelv még
szót nem ismert. Mi ketten egy lények valánk.
Egymásnak egymásban élünk. Ő meghalt, s én
hátramaradott rom, úgy érzem magam, mint az
eleven halott, ki csak annyiban él, hogy szenved
kimondhatatlanul! Mások bízhatnak az idő ke-
zében, hogy, ha nem gyógyít, legalább enyhít. Az
én fájdalmam enyhülést nem ismer. Minden új
perc újabb szenvedés. Egyetlen reményem volt.
Az, hogy nemsokára utána megyek...*¹⁰

Biztosra vehetjük, hogy leveleit Kossuth nem a
nyilvánosságnak szánta. Meggyőződése azonban,
hogy közzétételüket a politikus férj nem ellenez-
né, hiszen segíti felülvizsgálni a „hideg termé-
szetű” feleséggel fennállt kapcsolatát, és bizonyosá-
ga lehet annak, hogy a köznapi embereknel és a
kor nagyjainál egyaránt fontos lelki „háterszág” az
élettárs.

Tremkó Györgyné

Könyvtárunk történetéből

Az 1900-as nagy állományrevízió a Széchényi Könyvtárban

Az elmúlt évben egy nagy munkát fejeztek be
az OSZK-ban. a könyvek állományrevízióját. Eb-
ből az alkalomból talán érdekes lesz felidézni, mi-
lyen volt a könyvtár életében a legelső pontos ál-
lományfelmérés.

Az 1900-as állományrevízióról két forrásunk
van: az évi hivatalos jelentés a Magyar Könyvszem-
léből és egy körlevél az irattárból. Az első egy kor-
rekt szakmai-hivatali beszámoló, a másik fényt vet
a dolgok emberi arcúlatára is.

Nézzük először a száraz adatokat. Az 1900-as
első, teljes körű raktári revízió előtt a Széchényi
Könyvtár állományáról csak becsült adatok álltak
rendelkezésre. A bázis az 1885-ben megadott,
ugyancsak becsült adat volt (ekkor kellett a
György Aladár-féle országos statisztikai felmérés
részére adatot szolgáltatni), s ehhez a bázisadathoz
évente hozzáadták a szerzeményi naplóban be-

jegyzett darabszámot. A revízió befejeztével be-
csületesen bevallották, hogy az addigi számok túl-
becsültek voltak és megtévesztő adatokon alapul-
tak. (A szerzeményi naplóban pl. összekeveredtek
a könyvek és periodikumok adatai s ez utóbbiak
darabszámában hol egyes folyóiratszámok, hol év-
folyamok szerepeltek.) Az 1900-as év nyári idősza-
kában, 49 munkanap alatt elvégzett revízió ered-
ménye szerint a könyvek száma 178 578 kötet volt,
hiányzott 1910 kötet, de ennek nagy részét később
megtalálták. Így a hiány a teljes állomány 0,76%-a
lett. Ezt az eredményt ma is szívesen elfogadná
bármelyik könyvtár. A revízió a müncheni szak-
rendszer 123 szakjában szereplő könyvekre terjedt
ki, így kimaradt számos állományrész. (Pl. az isko-
lai értesítők, a külön kezelt kegyeleti könyvtárak,
mintegy húszezer feldolgozatlan könyv és a kis-
nyomtatványként kezelt dokumentumok.)

A revíziót öt csoportban végezték, délelőtt és délután folyamatosan. A 49 munkanapot alapul véve egy csoport napi átlagteljesítménye 728 kötet volt. A munkamódszer hasonló volt a maihoz: a helyrajzi naplól is szolgáló szakrepertóriumokat a helyszínen vetették egybe a raktári állománnyal.

Fejérpataky László igazgató őr 1900. április 3-án kelt körlevelét 1900/160 szám alatt őrzi az OSZK irattára. A könyvtár „tisztviselő karához és alkalmazottaihoz” szóló körlevél bejelenti: „A jelen év nyarán a könyvtár nyomtatványi osztályának általános revisioja fog megtörténni.” Akik a revízióban részt vesznek, a hivatalos időn túli munkájukért méltányos anyagi kárpótlásban fognak részesülni. A revízió vezetésére Horváth Ignác könyvtári őr kapott megbízást. „Felkérem egyúttal mindazokat – folytatódik az igazgatói körlevél – kik a revisio munkájában készek résztvenni, hogy erre nézve a jelen körlevél aláírásánál nyilatkozni sziveskedjenek.”

A felhívást bizony nem fogadta egyértelmű lelkesedés. Valószínűleg a 15–18 óra között végzendő délutáni munka volt az, ami nem volt kedvére a könyvtárosoknak a beígért anyagi juttatás ellenére sem. (A hivatalos munkaidő akkoriban csak 9-től 13 óráig tartott.) A körlevélen szereplő 17 aláírás közül 9 volt nemleges és csak 8-an mondtak igent. A hivatali rangsor szerinti statisztika ezt a képet mutatja:

3 őr	– 1 igen, 1 nem, a 3. őr aláírása hiányzik a körlevélről (Kollányi Ferenc 1863–1933, történész, később nagyváradi kanonok);
5 segédőr	– 1 igen, 4 nem;
6 asszisztens	– 4 igen, 2 nem;
4 szakdíjnok	– 2 igen, 2 nem.

A 8 igen közül Horváth Ignác őr nem is mondhattott mást, hiszen a revízió kijelölt vezetője volt. Horváth Ignác (1851–1911) a Széchényi Könyvtár első ősnomtatvány-katalógusának összeállítója testestől-lelkestől könyvtáros és bibliográfus volt, munkássága nem is terjedt ki más tudományterületre. Harmincöt éven át szolgálta a könyvtárat. Nem véletlen, hogy Fejérpataky őt bízta meg a revízió vezetésével. A többiek közül csak Kereszty István (1860–1944) segédőr, bibliográfus, zenekritikus írta azt, hogy „szívesen” vesz részt és Varjú Elemér asszisztens írta at, hogy „készségesen”. (Varjú Elemér [1873–1944] művelődéstörténész, muzeológus, az MTA le-

vezető tagja, 1913-tól a Magyar Nemzeti Múzeum Érem- és régiségtárának vezetője.) A többiek csak jelezték részvételüket: Gulyás Pál asszisztens (1881–1963), irodalomtörténész, bibliográfus, az MTA tagja, egyike a legkitűnőbb hazai könyvtári szakembereknek, Kovács László asszisztens (ő az, aki néhány év múlva a hírhedt könyvlopási ügy „hőse” s ebből kifolyólag öngyilkos lesz), Havrán Dániel asszisztens (1873–1958), a ’90-es évektől 1934-es nyugdíjazásáig munkatársa a könyvtárnak, Grün Albert szakdíjnok és még egy szakdíjnok, olvashatatlan aláírással. A 8 résztvevő közül ketten jelezték, hogy csak 6 heti nyári szabadságuk kivételével hajlandók a munkában részt venni.

Lássuk most a nemleges választ adókat. „A Kisfaludy Társaságnál elvállalt kötelezettségeim egy évre minden más munkától visszatartanak” – írja Sebestyén Gyula segédőr (1864–1946), történész, etnográfus, az MTA lev. tagja. „Nagyobb terjedelmű irodalmi munkával lévén elfoglalva a délutáni revisio-ban részt nem vehetek” – írja Áldásy Antal segédőr. (1869–1932, történész, egyetemi tanár, az MTA tagja.) „Az Akadémia kéziratárának rendezésével lévén elfoglalva, nem vehetek részt” – írja Vértessy Jenő szakdíjnok (1877–1916), irodalomtörténész, műfordító, egyetemi magántanár. Ugyancsak az Akadémiai Könyvtárnál elvállalt munkájára hivatkozik Melich János asszisztens (1872–1963), nyelvész, egyetemi tanár, az MTA tagja, 1919–1922 között a könyvtár igazgatója. „Másirányú” és „egyéb irányú”, közelebből meg nem nevezett elfoglaltságra hivatkozva utasítják el a résztvételt Esztergár László asszisztens (1870–1905, irodalomtörténész), Hubert Emil szakdíjnok (1877–?), 1901-től segédőr, 1906-ban botrányos folyóirat-szerkesztői működése miatt állásából felfüggesztik, majd 1908-ban nyugdíjazzák. Schönherr Gyula segédőr (1864–1908), történész, levéltáros, egyetemi magántanár, az MTA lev. tagja). Utóbbi ugyan hozzáteszi, hogy „sajnálja”. Erdélyi Pál segédőr finoman tér ki: „Aligha lehetek abban a helyzetben, hogy e munkából részt kérhetek.” (Erdélyi Pál [1864–1936], irodalomtörténész, a kolozsvári Egyetemi Könyvtár későbbi igazgatója.) A legkedvesebb módon az őri rangban lévő id. Szinnyei József reagál: „A délelőtti órákban hivatali rendes dolgaik veszik igénybe az időmet, a délutánt pedig új erő gyűjtésére alvással töltöm és így nem vehetek részt.” A válaszon nem csodálkozhatunk: Szinnyei József ekkor már hetven éves volt. (Szinnyei József [1830–1913], a legnagyobb magyar bibliográfus, irodalomtörténész, az MTA lev. tagja.)

A sok tudós, ill. akkor még csak tudósjelölt könyvtáros tehát nem kívánt a revízióban részt venni, néhány kivételtől eltekintve (Gulyás Pál, Varjú Elemér, Kereszty István). A munkahelyi fegyelmet ekkor még másképp értelmezték, a könyvtárosoknak

egy rendkívüli és kellemetlen, fáradságos munka esetében választási lehetőséget adtak. Az állományrevízió így is végbement. Igaz, akkor még nem többmillió állományban.

Somkuti Gabriella

TÁJÉKOZÓDÁS

Megjelent

a

SCRIPTA MANENT

A papír- és könyvrestaurálás műhelytitkai

Budapest, 1998.

Kiadta a Papír- és Nyomdaipari Műszaki Egyesület

Szerk.: Fehrenheil Henriette

A szép kiállítású, sok színes illusztrációt tartalmazó könyv a Papír- és Nyomdaipari Műszaki egyesület 50 éves jubileumára készült. A könyv bevezetőjében Kastaly Beatrix a restaurálásnak, mint szakmának a kialakulását és fejlődését, majd a műtárgyakat alkotó anyagokat ismerteti. A műtárgyakat károsító tényezők rövid felsorolását követően a restaurátor feladatait, majd a restaurálás általános munkafolyamatait veszi sorra. A szakszerű, bár nem szakembereknek szánt bevezetés megkönnyíti az olvasó számára ennek a kevésbé ismert, érdekes foglalkozásnak a műhelytitkaiba való bepillantást.

A bevezetést 11 tanulmány követi, amelyek a restaurálás legkülönbözőbb területeiről vett esetek ismertetése révén bemutatják a restaurátorok tevékenységi körét, természetesen a teljesség igénye nélkül. A tanulmányok a következők:

Bevezetés (Kastaly Beatrix)

A budapesti Dante-kódex restaurálása (Beöthy Kozocsa Ildikó)

Egy ősnymotatvány restaurálás (Csillag Ildikó)

Thuróczy János »A magyarok krónikája« pannonhalmi példányának konzerválása (Fehrenheil Henriette-Schramkó Péter)

Egy 1630-ban készült Blaeu-éggömb restaurálása (Tóth Zsuzsanna)

Egy 17. századi misszilis restaurálása (Koppány Annamária)

Egy debreceni festett, pergamenborítású doboz restaurálása, konzerválása (Hajdú Zsófia)

Sellakkal bevont litográfiák restaurálása (Gajdó Gyula)

Végelbocsátási okmány restaurálása (Kiss Márta)

Iskolai szemléltető tábla restaurálása (Stress Judit)

Albumképeket tartalmazó fényképalbum restaurálása (Kraiss Ildikó)

Schwartzter Géza által készített díszletmakett restaurálása (Czigler Mária)

További tájékozódást segítő irodalom

A könyv kapható a Papír- és Nyomdaipari Műszaki Egyesület titkárságán: Budapest II., Fő u. 68. IV. 416., vagy az Országos Széchényi Könyvtár Restauráló laboratóriumában, Csillag Ildikónál: OSZK, Budavári Palota F ép. III. szint 329. Ára: 1000 Ft

SAJTÓFIGYELŐ

Az utcanév kedvéért torzít a térkép

Szép magyar térkép 1997 címmel kiállítás nyílt tegnap az *Országos Széchényi Könyvtár (OSZK)* térképtárában a tavalyi év legszebb térképészeti alkotásaiból. A seregszemlére tucatnyi cég hetven kiadványt küldött – ez is jelzi, hogy a térképkiadás mára sokszereplős piaci küzdelemmé, a rendszerváltás utáni időszak egyik fejlődő üzletágává vált.

Magyarországon jelenleg közel 300 vállalkozás foglalkozik térképkészítéssel, a térképpiac forgalma becslések szerint évi 3–5 milliárd forint. Az itthon készült kiadványokból – a könyvekhez hasonlóan – elvileg köteles példányt kap az OSZK, az intézmény térképtára. *Plihál Katalin*, a térképtár vezetője lapunknak elmondta: tavaly 1412 térképet küldtek be hozzájuk, ez az összes kiadvány mintegy kétharmada lehet. A szakember szerint a fellendülőben lévő hazai térképkiadásnak a térképészeti adatok titkosságának feloldása és a térképek iránti igény adott lendületet. Ma már a legkisebb települések is szükségesnek érzik, hogy szűkebb pátriájukat ebben a formában is megjelentessék.

Ortutay Béla, a Magyar térképház Kft. igazgatója úgy véli, a hazai térképpiac 80–90 százalékát 5-6 „komoly” cég uralja. Az igazgató szerint a kisebb cégek gyakran jogilag kétes eszközökhöz nyúlnak: térképük – amely inkább csak reklámfelület a köré elhelyezett hirdetések számára – tisztázatlan forrásból származik. A térképkészítés ugyanis szerzői jogi védelem alá esik, s az állam

tulajdonát képező jogtisztá adatok beszerzése igen költséges.

A „reklámos” térképek jó üzletnek számítanak: egy nagyobb várost ábrázoló, szélesebb vásárlói körre alapozó kiadvány hirdetési tarifái a napilapokéval vetekszenek. A Magyar Térképháznál a reklámokkal körített kiadványok nem kerülnek kereskedelmi forgalomba, a Cartographiánál viszont más stratégiát választottak: egyes várostérképeiket reklámok közlésével igyekeznek a fogyasztó számára olcsóbbá tenni.

Szakértők szerint Magyarországon igen olcsók a térképek, s erre csak részben ad magyarázatot, hogy a kiadványok – az utcák átkeresztelése vagy az autópálya-építések miatt – a rendszerváltozás óta 2-3 évenként elavulnak. Németországban legalább nyolc márkába (közel 900 forintba) kerül egy egyszerűbb várostérkép, idehaza a 200 forint körüli ár a jellemző.

A magyar térképek a '90-es évek elejéig valóban „torzítottak”, ez azonban – a térképészeti adatok titkosságával együtt – 1992-ben megszűnt – cáfol meg egy közkeletű vélekedést *Cseri József* ezredes, a Magyar Honvédség Térképészeti Hivatalának főigazgatója. Szerinte a mai térképek legfeljebb azért térnek el a valóságtól, hogy egy-egy rövidebb utca vagy kisebb tér neve elférjen rajtuk. Az állami alapadatnak számító topográfiai térképeket előállító hivataltól önkormányzatok is gyakran vásárolnak. Az igazgató úgy véli: a térképészetnek aranykort hozhat a gazdaság fellendülése.

H. M.

Népszabadság, 1998. márc. 25.

Átfogó ellenőrzés a Széchényi Könyvtárban

Több millió könyvet és folyóiratot lajstromoznak –
Harminc év trükkös tolvajlásai

Leltároznak az Országos Széchényi Könyvtárban. Harminc éve történt ilyen utoljára. A könyvtár vezetői szerint az állományt a három évtized alatt a munkatársak és a látogatók egyaránt megdézsmálták, a károkozás nagyságát egyelőre azonban csak megbecsülni lehet. Újabban a könyvvédelemhez technikai apparátust is mozgósítanak, igaz, az ötletes tolvajokat így is nehéz megfékezni.

Három évtized elmúltával az idén először ellenőrzik teljes egészében az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) hétmillió könyvtári egységét, amiből két és fél millió a könyv és a bekötött folyóirat. Habár az állomány teljes felmérése körülbelül két évig tart, már most lehet tudni, hogy több mint ezer kötetnek lába kélt. Ezek ötöde régi, nem forgalmazható könyv, muzeális érték. *Poprády Géza*, a Széchényi Könyvtár főigazgatója szerint a régi könyvek eltűnését részben a nem megbízható munkatársak okozták. Mindez a könyvtár belső ellenőrzési rendszerének hiányosságát mutatja, a könyvlopáson tetten ért, majd kitiltott látogatókkal kapcsolatban *Simon Ferenc*, a könyvtár biztonsági osztályának vezetője évi tizenkét–tizenöt esetről számolt be.

Korábban a könyvtár nem rendelkezett lopást nehezítő berendezéssel, így nem is tudták követni, hogy hány könyv tűnik el. Akkoriban a lelkes „könyvbarátok” nadrágjukba vagy pulóverük alá rejtették a szívükhöz közel álló könyveket. A tizenegy éve működő úgynevezett lopásgátló kapunak köszönhetően csökkentek a könyvlopások, ez azonban csak a kézikönyvtár hatvan-hetvenezer kötetére áll, először ugyanis ebben a szekcióban szereltek föl mágnescsíkokat. Igaz az is, hogy a riasztások 60 százaléka vaklárma. Az ötletes olvasók egy része ezt az akadályt is sikerrel veszi.

Korabeli Vasárnapi Ujság – kéretik rá vigyázni

A biztonsági osztály vezetője szerint a szóban forgó könyvek többségét a könyvtár évi háromszázazres olvasóközönségének csaknem hatvan százalékát kitevő egyetemisták és főiskolások viszik el vagy csonkítják meg. *Ottovay László*, az olvasószolgálati és tájékoztató főosztály vezetője úgy véli, hogy az egyetemisták ugyan több könyvet visznek el, mint a nem kutató felnőttek, de utóbbiak az értékesebb darabokra utaznak. Simon Ferenc más-hogy látja: szerinte a kötetek egy részének eltűnéseért a könyvtár dolgozóit is felelősségre lehetne vonni. Megesett, hogy egy takarító kidobta a kiszemelt könyveket az ablakon – végül a biztonsági őrök lefűlelték. Az egyik könyvtáros történet egy szenvedélyes elsőpéldány-gyűjtőről szól, aki a könyvtárból szerezte be a gyűjteményéből hiányzó korabeli címlapokat. A könyvtár történetéből nem hiányzik a horror sem, előfordult, hogy valaki fej-

szével a kezében fenyegette az öröket, amikor rajta kapták a lopáson.

A hiányzó vagy megrongált könyvek, újságok sora műfajukat tekintve igen változatos. A régi Magyarországot és Erdélyt bemutató metszetes könyv képeitől kezdve az egyetemisták tanulmányaihoz nélkülözhetetlen pszichológiai filozófiai könyveken át, egészen a Playboyig és a régi színházi újságokig terjed. A könyvtárosok találkoztak már olyan kötettel is, amelyből egy komplett színdarabot téptek ki. A

kötetek szétcincálására ideális hely a WC. Régebben még bíbelődtek a borotvapengével, ez mára teljesen kiment a divatból. Ottovay László elmondta, hogy évente ezerkétszáz könyvet köttetnek újra, ez csak a fele annak, amennyit valójában kellene.

– Többet költünk az állomány védelmére, mint annak gyarapítására – kommentálta a főigazgató.

Wild Judit

Népszabadság, 1998. március 30.

Magyar Elektronikus Könyvtár: 2000 tétel

A Magyar Elektronikus Könyvtárba (MEK) hamarosan bekerül a 2000. tétel, jelentették be az alapítók. Drótos László, Kokas Károly és Moldován István a MEK-Napon, melyet pénteken rendeztek az *Országos Széchényi Könyvtárban*. A további tervekkel kapcsolatban Drótos elmondta, hogy már működik a web-felületről lekérhető katalógus-adatbázis, a könyvtár VRML-formátumú háromdimenziós bejárata és tesztverzióban kész a teljes könyvtárra a szabadszavas keresés lehetősége is. Bár a hangsúlyt a webes felület fejlesztésére helyezik, a külföldi, illetve vak olvasók érdekében a MEK to-

vábbra is elérhető lesz gopheren keresztül is. Moldován beszámolt arról, hogy egyre több kiadóval és tudományos műhellyel sikerült állandó együttműködést kialakítani, így biztosított az állomány folyamatos gyarapodása. A Művelődésügyi Minisztérium képviselőjében Tóth Elek elmondta, hogy a minisztérium szeretné kormányhatározatban rendezni a MEK helyzetét, és a hamarosan megjelenő új kötelező példány-rendelet már az elektronikus kiadványokról is rendelkezik.

Internetto, 1998. március 23.

Huszonnégy rövid perc olvasásra

A kultúra átalakulásához hatvan évre van szükség –

Az átmeneti időszakok a művelődésben súlyos gondokat idézhetnek elő

Dahrendorf neves szociológus-politológus 1990-ben Londonban megjelent könyvében – mely a kelet-európai országokban lejátszódó társadalmi-gazdasági változásokkal foglalkozik – azt írja, hogy a politikai rendszerváltozás hat hónap alatt végbe mehet, a gazdaság mérhető javulásához hat év szükséges, ám a kultúra átalakulásához – az új értékek és normák beépülésére az emberek tudatában – hatvan évre van szükség. Az átmeneti időszakok a művelődésügy, a kultúra területén súlyos zavarokat idézhetnek elő.

Hazánkban az elmúlt években a kulturális élet egésze megváltozott, a könyvkiadás és a könyvkereskedelem is átalakult. *Kókay György* irodalomtörténész, 1997-ben megjelent a hazai könyvkereskedelem történetét bemutató átfogó művének utolsó – a rendszerváltás utáni időkkkel foglalkozó – fejezetében írja: „A korábbi kiadói és terjesztői rendszer nagy részének összeomlása nyomán számos kis és közepes kiadvállalat alakult és sok új könyvkereskedés is létesült. Működésüket és létüket azonban alapjaiban fenyegeti az a nagy méretű és

széles körű életszínvonalbeli visszaesés, amely ezúttal is a könyvet vásárló értelmiségi és középrétegeket sújtotta leginkább... Azok a kiadók, amelyek a visszaállt piacgazdaságban ismét úgy gondolkodnak, mint másfél századdal korábban a Pesti Napló cikkírója, aki szerint a könyv éppen olyan áru, mint a fogpaszta, megpróbálnak alkalmazkodni az újonnan meggazdagodott rétegek igényeihez. Kiadványaiknál nem a tartalom, hanem a külsőségek dominálnak, a méretek, a feltűnő színek, képek és a látvány, vagyis azok a jellegzetességek, amelyek a könyvben csak szobadísz és státuszsimbólumot látnak körében mindig is a legfontosabbak voltak... Viszont azok a kiadók, akik a piacgazdaság idején a könyvben még mást is látnak, mint csak árut, és akik a magyar írók és tudósok új munkáival valamint az európai és világirodalom színvonalas alkotásaival kívánnak kedveskedni a magyar olvasóknak, egyre nehezebb helyzetbe jutnak. Az ilyen műveket igénylő olvasók lassan már csak szemlélődni járhatnak a könyvesboltokba, de nem vásárolni."

A könyv napjainkban valóban áruvá vált. A kiadók arra törekednek, hogy eladható – jól eladható – könyveket dobjanak piacra, a művek irodalmi, tudományos értéke kevésbé számít.

A sötét képet még sötétebbé teszik azok a szomorú számadatok, melyek azt mutatják: a tudományos könyvek és folyóiratok megjelentetése drasztikusan csökkent az utóbbi időben, hiszen ezek publikálása nem jelent nagy hasznót a kiadóknak. Egy-egy igazán jelentős tudományos mű írójának pokoli kálváriát kell bejárnia, míg különböző forrásokból, pályázatok útján, összeszedi a – csak szűk tudományos kör érdeklődésére számot tartó – műve kiadásának költségeit. A sok évtizedes, esetenként száz évnél is hosszabb múltra visszatekintő, a nemzetközi tudományos életben is jegyzett akadémiai folyóirataink évente harcot vívnak a fennmaradásért, állandóan rettegve attól, hogy az összekoldult pénz nem lesz elegendő a következő évi négy-hat szám kiadásához.

Míg a tudományos könyvek és folyóiratok, az értékes szépirodalmi művek példányszáma drámaian csökken, addig látványos példányszám-emelkedést tapasztalhatunk a korábban tiltott politikai és vallási művek, valamint az igénytelen szórakozást nyújtó lektűr, krimi-, szex- és horoszkópkiadványok terén.

A kínálat természetesen nagymértékben függ a kereslettől. A kiadók tudják, mi az, amit ma Magyarországon szívesen olvasnak az emberek, amit

nagy tömegben és nagy haszonnal el lehet adni, és ezekkel jelennek meg a könyvpiacra.

Az olvasáskutatással foglalkozó szakemberek (Gereben Ferenc, Nagy Attila, Lőrincz Judit és mások) összehasonlító vizsgálatai felhívják a figyelmet a hazai olvasáskultúra területén végbemenő tragikus tendenciákra.

1977-ben egy átlagos felnőtt 95 percet nézte a tv-t naponta, 1993-ban már 163 percet, 15 év alatt tehát napi másfél órától csaknem duplájára, napi három órára növekedett a televíziózás időtartama. Ezzel szorosan összefügg az az idő, amit olvasásra fordítunk. 1977-ben naponta 31 percet töltött olvasással egy átlagos magyar polgár, 1993-ban pedig már csak 24 percet. Az olvasás helyett tehát inkább a televízió az, ami szórakozást jelent az embereknek. Tovább romlik a kép, ha az olvasásra fordított időn belül elkülönítjük a könyvolvasásra, valamint a napi- és hetilapok olvasására szánt időt. A könyvolvasásra szánt percek alakulása az elmúlt 15 évben következőképpen alakult a hazai felnőtt lakosság körében: a nyolc általános végzettségűek 1977-ben naponta átlag tíz percet olvastak, ez az idő 1993-ra hat percre csökkent. Az érettségizettek olvasóideje 18 percről nyolc percre mérséklődött, a felsőfokú végzettségűekénél ez az arány 31 percről 17-re módosult.

Nem pusztán kevesebb időt töltünk könyvolvasással napjainkban, hanem olvasmányaink jellege is alapvetően megváltozott.

Az Országos Széchényi Könyvtár kutatói által végzett felmérésből kiderül, hogy 1976-ban a magyar könyvkiadók 31 százalékban adtak ki lektűrt, 52 százalékban értékes szépirodalmat, 17 százalékban ismeretterjesztő műveket. Az 1993-ban kapott adatok azt jelzik, hogy a kiadott művek 20 százaléka volt ismeretterjesztő munka, 29 százaléka értékes szépirodalom, és a többi lektűr.

Míg az átlagos aktív kereső felnőttek körében az 1960-as években a legolvasottabb szerzők listáját vitathatatlanul a magyar klasszikusok, Jókai, Móricz és Mikszáth vezették, addig 1993-ban Jókai csak a 11. volt a legolvasottabb szerzők listáján. Amilyen mértékben csökkent a klasszikus és kortárs irodalom olvasottsága, úgy növekedett a színvonalatlan szórakoztató irodalom iránti kereslet.

Gereben Ferenc vizsgálatai azt mutatják, hogy napjainkban a hazai felnőtt népesség 5 százaléka-nak utolsó olvasmánya ilyen kategóriájú könyv volt. Hasonló jellegű, de még erőteljesebb változásokat észleltek kutatók a középiskolás korosztály olvasmányainak vizsgálatakor. Körükben a

lektűrök tetszési indexe az elmúlt évtizedben csaknem ötszörösére emelkedett. A középiskolások *Robin Cook*, *Stephen King* és *Clair Kenneth* könyveit, a füzetes szerelmes regényeket olvassák a legszívesebben.

És ezzel elérkeztünk a hazai olvasáskultúra „amerikanizálódásának” problémaköréhez. Az utóbbi 15 évben megháromszorozódott, 8 százalékról 25 százalékra emelkedett az amerikai szerzők magyarra fordított műveinek száma, ami igazán szomorú, amíg a '60-as, '70-es években *Hemingway*, *Miller*, *Faulkner* vagy *Updike* jelentették a magyarolvasóknak az amerikai irodalmat, addig napjainkban amerikai irodalomként többnyire csak Cook, King és *Steele*, *Evelyn Marsh* nagy példányszámú munkáit olvashatjuk. Ugyanakkor jelentősen csökkent a magyar írók alkotásai iránti érdeklődés.

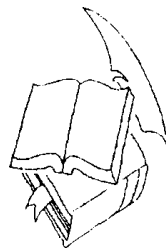
Egy – szintén Gereben Ferenc által végzett – olvasásszociológiai vizsgálat hat ország magyar nemzetiségű polgárainak olvasási szokásait mérte fel. Az 1991 és 1994 között végzett kérdőíves felmérésorozat, melyet a magyar vidék, Kárpátalja, Erdély, a Felvidék, a Vajdaság magyarakta területein, valamint Bécs és Linz emigráns magyar lakosságának köréből kiválasztott reprezentatív mintán végeztek, szintén megdöbbentő adatokkal szolgál. Ijesztőnek tűnik, hogy a magyarországi vidéki lakosság 16 százaléka egyetlen könyvet sem olvas el évente. A megkérdezettek közül az erdélyi és az ausztriai (emigráns) magyarok a legszorgalmasabb könyvolvasók. Őket követik a felvidékiek. A Kárpátalján és a Vajdaságban élő magyarok azonban alig olvasnak.

Az olvasmányok összetételét vizsgálva a kutatók megállapították: a hazai olvasók alig olvasnak klasszikusokat, viszont élen járnak a könnyű, szórakoztató művek „fogyasztásában”. Az erdélyi és vajdasági magyarok olvassák leginkább a klasszikusokat és ők azok, akik kevésbé érdeklődnek az értéktelen lektűrök iránt.

Mit lehet tenni a tradicionális olvasáskultúra megtörésének veszélye ellen napjainkban? Majdnem semmit. Nemcsak nálunk, szerte a világon érezhető a könnyű fajsúlyú, értéktelen, kizárólag szórakoztatásra törekvő műfajok térnyerése. Persze, ha sok olyan kiadó lenne, mint a *Populart Füzetek* sorozat megindítója, mely egyszerű kivitelben és olcsón ad ki olyan szerzőket, mint *Apollinaire*, *Bulgakov*, *Márai Sándor*, *Csáth Géza* és *Hemingway*, talán valamelyest javulna a helyzet. Ha a csillagászati

összegekért árult, angolból fordított gyermekkönyvek mellett megjelenének a könyvesboltokban a magyar népmese-irodalom remekei, gyermek és ifjúsági irodalmunk értékes alkotásai az „átlagszülők” manapság nem túl vastag pénztárcájához szabott áron, akkor talán naphosszat, a különböző televízió-csatornák agresszivitást sugalló rajzfilmjeit és bugyuta amerikai ifjúsági sorozatait bámuló, a füzetes képregényeket faló „átlaggyermek” is hozzájuthatnának valódi értékeket képviselő olvasmányokhoz.

Fehér Katalin
Népszava, 1998. március 21.

MEGJELENT!

Olvasói kalauz

AZ
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI
KÖNYVTÁR
HASZNÁLATÁHOZ

Budapest
1998

KÖNYVTÁRUNK ÉLETÉRŐL

Volt egyszer egy hírlaptár...

Március 13-án, pénteken délután mai és tegnapi könyvtárosok gyűltek össze a VII. szinti kis előadóteremben: a régi Hírlaptár munkatársai tartották itt baráti találkozójukat. Horák Mari és Lakatos Éva szervezők hívó szavára gyűltek itt össze azok, akik az elmúlt évtizedekben életük egy hosszabb vagy rövidebb időszakában munkatársai voltak a Hírlaptárnak. Talán különösnek tűnik, hogy az OSZK egyetlen osztályának valamikori munkatársai tartsanak összejövetelet, hogy több évtizede a könyvtártól elszakadtak is megjelenjenek az első hívó szóra és mosolygósan-derűsen ismerjék fel az évek óta nem látott arcokban a hajdani fiatal kollégákat és kolléganőket. Különös lehet ez azoknak, akik nem ismerték a régi Hírlaptárat, de természetes és magától értetődő mindazoknak, akik olyan szerencsések voltak, hogy valamikor ott dolgozhattak. Mert a Hírlaptárnak sajátos légköre, hangulata volt, egy kis külön könyvtár volt a nagy könyvtárban, az ott dolgozók egy zárt, külön közösséget alkottak, amit az oly nehezen definiálható „hírlaptári szellem” tartott össze. Ez nem csak és nem elsősorban egy erős munkahelyi szolidaritást jelentett, de jelentette azt a féltő szeretet – majdnem azt írtam: szenvedélyt –, amellyel az ott dolgozók a régi hírlapok iránt viseltettek. Mindnyájan büszkék voltak a nagy elődre, id. Szinnyi Józsefre, aki a múlt században kiverekedte nem is magának, hanem az egész nemzetnek, hogy 1884-ben a Széchényi Könyvtár mellett létrejöhesse az ő vezetése alatt az Országos Hírlapkönyvtár, mely később Hírlaptár néven integrálódott a nemzeti könyvtárba. Ahogyan jelen sorok írója ezt a találkozó beköszöntőjében felidézte:

„De hát mi is volt ez a Hírlaptár? Egy sajátosságok küllöngyűjteménye a könyvtárnak, a periodikumok, azaz a magyar és magyarországi hírlapok és folyóiratok küllöngyűjteménye. Elsősorban a hírlapoké, mert a folyóiratokat az alapítást követően csak jóval később, a két háború közötti korszakokban csatolták a hírlap-gyűjteményhez. A periodikumokkal összefüggő valamennyi könyvtári tevékenységet itt, egyetlen szervezetbe összefogva végezték: itt gyarapították, itt használták, kutatták, itt dolgozták fel bibliográfiailag. S az

egész folyamatot összefogta, egységbe foglalta maga a dokumentumfajta, a legváltozékonyabb dokumentumfajta, a periodika. Mikor Dezsényi Béla, a Hírlaptár akkori vezetője sajtótörténeti előadásait tartotta – jól emlékszem erre egyetemista koromból – ezzel kezdte előadását: «Kérem, jegyezzék meg: a periodika mindenre képes.» Igen, ez így van. Mert a periodika hosszú élete folyamán – már amennyire megadatik neki, hogy hosszú élete legyen – mindenét megváltoztatja: alakját, periodicitását, szerkesztőit és kiadóját, nyomdáját és nyomdahelyét, még a címét sőt alcímét is, nem beszélve a feldolgozókat az örületbe kergető évfolyam- és számváltozásairól, mellékleteiről és társlapjairól. Mindig csodáltam azokat, akik a régi heti- és napilapok feldolgozásánál meg tudták magyarázni, mi a különbség a mellék-lap és társ-lap között, és hogy van-e egyáltalán különbség, és miért főlap a főlap – és egyáltalán, hogy van ez az egész. Mert mindez nem olyan egyértelmű, mint pl. a házastárs és az élet-társ közötti különbség. Sokkal bonyolultabb és tisztelet a feldolgozóknak és bibliográfusoknak, akik mindezzel hőiesen megbirkóztak.

Akik a Hírlaptárban dolgoztak, tudták, hogy a Hírlaptár állománya egyedülálló a maga nemében. Sehol a magyar, ill. magyarországi hírlapoknak és folyóiratoknak nincs olyan, megközelítően teljes gyűjteménye, mint itt. Mint tudjuk, az újság, a hírlap a lehető legmúltékonyabb irodalmi műfaj. »Semmi sem olyan régi, mint a tegnapi újság« – állítja a jól ismert mondás. Múltékony a tartalma és múltékony az anyaga, a fát tartalmazó papír. De azt is tudjuk, hogy ez a múltékony tartalom egy idő után feltámad sírjából, új életre kel és felragyogó fénye bevilágítja a múltat. Mert semmi sem idézi fel olyan hűen a múltat s benne a hétköznapi ember életét, mint egy régi-régi újság. Aki a Hírlaptárban megfordult valaha, tudja, milyen szellemi élvezet végigforgatni a régi hírlapok elsárgult lapjait, megismerkedni elmúlt korok életével, az akkor élt emberek mindennapi gondjaival s a világról alkotott véleményükkel. Jól tudják ezt már régen a történészek, akiknek kincsésbánya a Hírlaptár anyaga. Amikor a hatvanas

évek Hírlaptárának olvasótermén végignéztem, ott láthattam dolgozni, kutatni a történészek, irodalomtörténészek, művészet-, művelődés- és sajtótörténészek legjobbjait. Hogy csak egy néhányat említsek: Bisztray Gyula dolgozott a Mikszáth kritikai kiadáson, Vezér Erzsébet az Ady-kiadáson, sokat járt be Nemeskürty István, Békés István, Dersi Tamás és még annyian mások... Emlékszem, az idős Dénes Zsófiát naponta elkísérte akkori fiatal élettársa, miközben emlékiratain dolgozott. És az sem véletlen, hogy a Hírlaptár gárdájából nőttek ki olyan irodalom- és sajtótörténészek, mint Kókay György, Miklósy János, Tasi József és Busa Margit.

A hírlaptár munkatársai és a kutatók között nagyon szoros szakmai és baráti kapcsolatok alakultak ki. A hírlapokat, folyóiratokat jól ismerő könyvtárosok nem egyszer komoly segítséget nyújtottak a kutatóknak, felhíva a figyelmüket olyan forrásokra, amik esetleg elkerülték volna a figyelmüket. Patriarkális volt ez a kapcsolat, a törzsgárdához tartozó kutatók olyan természetesen léptek át az olvasóteremből a Tár belső helyiségeibe, hogy az ott elhelyezett részletes katalógusokból is tájékozódjanak, mintha maguk is a Hírlaptár nagy családjához tartoztak volna. És valójában oda is tartoztak. Közös volt a hírlapokhoz, folyóiratokhoz fűződő érdeklődő szeretet, a kutatói kíváncsiság s együtt örültek a megszülető eredményeknek.

Azután a hetvenes évek elején megszűnt a Hírlaptár, mint egységes rész, a racionalitás jegyében feldarabolták a könyvtári funkciók szerint: a gyarapítást a Gyarapítási osztályhoz csatolták és így tovább: a feldolgozást, a bibliográfiai munkát, a raktárakat, az olvasószolgálatot egybeolvasztották a könyvekkel foglalkozó megfelelő osztályokkal. Nehéz ma már megítélni, hogy helyes volt-e ez a döntés vagy sem, hiszen a többi különgyűjtemény integritása továbbra is megmaradt. A Hírlaptár igazi szerelmesei soha nem értettek egyet ezzel a megoldással, s ma is vallják, hogy a munka hatékonyságának nem használt a szétDarabolás, amelynek pedig éppen ez volt a legfőbb érve. Ma már, a számítógépesítés korszakában talán ez a kérdés is másképp néz majd ki s a régi igazság itt is érvényes: nem léphetünk kétszer ugyanabba a folyóba. De emlékezni lehet sőt kell, is átmenteni a múltból legalább a szellemet, a munka és az anyag szeretetét, az olvasók, a kutatók kiszolgálásának örömét, az elszemélytelenedés korszakában az emberi kapcsolatok melegét.

Gondolatban most járjuk végig a régi Múzeum körúti épületnek a Hírlaptárba vezető útját úgy,

ahogyan az a hatvanas évekből bennem és a jelenlevők közül még sokakban megmaradt. Lépünk be a Bródy Sándor utcai bejáraton, menjünk végig a hosszú és hideg folyosókon, a könyvtárhoz vezető hátsó lépcsőn az első emeleti kis előtérig, a hajdani dohányzóig, azután a szemben lévő nagy ajtón menjünk be a Hírlaptári olvasóterembe; körül a zöldre festett szabadpolcok (ahonnan mindig eltűnt a legfrissebb újság s csak másnap került elő), középen az olvasói asztalok, rajtuk a hírlapok feltámasztására szolgáló keretekkel, jobbra a felügyelő pultja és a segédkönyvtár, tovább jobbra és szemben a katalógusok. Nagyon sokáig ült a pulton Deáki Imréné olvasótermi felügyelő, aki minden kutatót személyesen ismert és azt is tudta, mi a témájuk, min dolgoznak. Ezután nyissunk be a belső termekbe vezető nagy szárnyasajtón: itt az első teremben tanyázott az olvasó- és tájékoztató csoport, Kókay Gyuri vezényletével (örökét később én vettem át), itt fogadta Kemény G. Gábor népes klientúráját, itt szaladgált fel- és le Hegedüs Karsci, a raktárak felelőse, itt volt később Illyés Kati is. Az első teremben volt elhelyezve a régi müncheni katalógus és az új, részletes katalógus, amelynek mindegyik lapja egy-egy hírlap vagy folyóirat élettörténetét tárta fel. Itt volt a kardex is és a gyarapítás, itt trónolt a Hírlaptár két Gráciája: Izsó Livia és Lakatos Éva. (A harmadik Grácia később csatlakozott hozzájuk, az elmálló hírlapkötetek finomkezü orvosa: Szalai Veronika.) Mint méhek a virágot, úgy dongták körül őket a Hírlaptár délceg férfitagjai, akik életük egy-egy korszakában egytől-egyig szerelmesek voltak valamelyik Gráciába. Azután lépünk beljebb, a következő termekbe, ahol dolgoztak a kollacionálók, a feldolgozók, egyesek már a raktártermek ablakmélyedéseibe szorulva. Darabos Ági, Móci, azaz Nagydiósi Gézőné, Cini, azaz Kovács Istvánné, Pozsony Ilus, Márka, azaz Szekeres Kálmánné, Menyus, azaz Takács Menyhért és Kiszely Olivér. Busa Margitka íróasztalával már a kurrens folyosóra szorult.

Kurrens folyosónak azért hívtuk, mert itt álltak dobozva, azaz tékában a kurrens hírlapok és folyóiratok, mielőtt kötésre kerültek volna. Buzás János rakta rendbe őket nagy szakértelemmel, neki kellett a Repertórium címleírásait is zsebeltel kívágni és cédulákra ragasztani a folyóiratcikk-katalógus részére. A volt teológus Buzás János, aki politikai okokból nem lehetett pap Magyarországon az ötvenes években, legendás alakja volt a Hírlaptárnak. Úgy élt, mint egy szerzetes, igénytelen volt minden-

ben, ami földi hívság volt, de a szelleme, az fényesen ragyogott. Mindnyájunknál többet tudott, rengeteget tanultunk tőle. Szelíd, önironikus mosolyát nem lehetett elfelejteni. Itt volt Szalai Veronikának is az ablakmélyedésnyi műhelye, itt tanyáztak a raktárosok, ha éppen nem lótottak-futottak a raktári vastermekben, a galériákon, föl-le a lépcsőkön, hónuk alatt cipelve a súlyos hírlapkötegeket, boldogítva velük a várakozó olvasókat. Az öreg raktárosgárda néhány tagja még itt volt, akik a hajdani altiszti létből jöttek: a hangyaszorgalmú és ezermester Nagy Károly bácsi és öccse, Nagy Zsiga, az öreg Béni bácsi és a kis termetű Koncz József. Úgy ismerték a raktárt, mint a tenyerüket, amit ők nem találtak, az nem is létezett. Nyomukba léptek a fiatalok: elsősorban Tatai Andris, a legkitűnőbb raktári szakember, aki valaha a Hírlaptárban dolgozott – korai, érthetetlen halálát máig fájjaljuk. És a sok fiatal raktárosfiú, akik az egyetemre való bejutás kényszerű várakozási idejét töltötték a Hírlaptárban: Sonnevend Péter, Kulin Ferenc, Kálóczy Lajos, Horányi István és Szántó Péter. Szorgalmasak, lelkiismeretesek voltak fizikai munkásként is, később pedig egy-egy szakma, sőt egy ország lett büszke rájuk. Utoljára, de korántsem utolsó sorban említem Németh Mária osztályvezetőt és helyettesét, Farkas Lászlót. Mindnyájan tudjuk, hogy az egységes Hírlaptár utolsó osztályvezetőjének mit köszönhet a könyvtár: azt,

hogy egyáltalán vannak még régi hírlapjaink, hogy beindult a régi hírlapok megmentésének nagy programja, az évtizedeken át tartó állományvédelmi mikrofilmezés. Németh Mária vezetésétől kezdve nem juthattak többé avatatlan olvasói kezekbe a régi hírlapok és képes folyóiratok, befellegzett a csonkítóknak, a képkivágóknak. A hírlapokat sikerült megmenteni az utókornak.”

E visszaemlékezés után sorra szólaltak meg a jelenlévők, többek között Busa Margitka idézte fel sok humorral a régi időket, Darabos Ági olvasta fel az égi Hírlaptárba távozottak névsorát, emlékező kedves szavakat fűzve minden név után, s meghatottan hallgattuk régi főnökünk, Németh Mária szavait. Az emlékezést azonban hamarosan felváltotta a jókedv, a dúsan megterített asztalok rövid idő alatt csatatérré váltak s a vidám társaság késő estig együtt maradt.

Köszönet illeti a két szervezőt, Horák Marit és Lakatos Évát, akik igazi hírlaptárosként, szívet-lelket beleadva dolgoztak a találkozó sikeréért. Hittek abban, hogy rohanó világunkban is össze lehet hozni egy valamikori közösséget s ha csak néhány órára is, de fel lehet idézni a Széchényi Könyvtár múltjának egy kis darabját. Igen, volt egyszer egy Hírlaptár... és milyen jó, hogy mi még láthattuk.

Somkuti Gabriella

Egy hírlaptári találkozás margójára

Negyvenkét év tavasza, nyara, ősze és tele suhant el felettem az Országos Széchényi Könyvtár falai között, ezen belül is a Hírlaptárban. Én így nevezem, mert ezt szoktam meg és ezt szerettem. Ebbe az időszakba belefért az ifjúságom, érett felnőtt korom és idős korom egy darabja. Hosszú idő! Emlékeimhez nem kellenek lexikonok, segédkönyvek, elég ha magamba nézek. Magam előtt látom a meghitt termeket, a folyóiratok és hírlapok sokaságát és a kedves kollégáimat. Amikor még a Nemzeti Múzeum épületében dolgoztunk, a Bródy Sándor utcai bejáraton közelítettem meg az épületet. Tavaszi, kora nyári reggeleken áradt felém már a kertben is a nyitott ablakokból a könyvtár jellegzetes illata: a régi épületben elhelyezett ódon könyvek, a finom por eltéveszthetetlen szaga – és

itt dolgozhattam harmincegy éven át, tizenegy évig pedig a Budavári Palota F épületében! Nagyon sokat kaptam ezen hosszú idő során mind a könyvtártól, mind a Hírlaptártól és kedves kollégáimtól. Hosszú ideig csak kaptam, mire aztán én is adhattam. Megérik az ember, de ehhez sok tudást kellett felhalmoznom és sok ismeretet kellett ellesnem az ott dolgozó kollégáktól: még a téglakötés „tudománya” sem bizonyult egyszerűnek!

Könyvtárosi pályafutásomat szerencsére rögtön a Széchényi Könyvtárban kezdettem és itt is a Hírlaptárban. Egyetemi oktatóim közül sokan kollégáim lettek – reájuk nagy tisztelettel tekintettem –, Dezsényi Béla, Goriupp Aliz „néni”, Hajdu Helga, Szentmihályi János, Varjas Béla, Sebestyén Géza, Waldapfel Eszter s még talán tovább is sorolhatnám

a neveiket. Már az egyetemi évek alatt bejártunk hozzájuk kollokválni a könyvtárba. Akkor megtetszett a Hírlaptár zárt egysége, itt minden egy helyen volt: gyarapítás, feldolgozás, olvasatás és a raktár maga is kurrens és inkurrens anyagával.

Idekerültemkor azt hittem, hogy már minden szükségeset tudok, de nagyon hamar rá kellett döbbennem arra, hogy milyen keveset. Megijedtem és félni kezdtem a napi nyolc órás bezártságtól, az anyagtól, aminek se vége, se hossza nem volt, és az itt dolgozó emberektől is. Ez az állapot azonban nem tartott sokáig, a kollégák hamar maguk közé fogadtak, fogták a kezemet: Hadik Erzsike, Nagydiósi Móci, Gordon Gizike, Szekeres Matyi, Kovács Cini, Pálincás Cila, Falvy Zoli és Kókay Gyurka – ők voltak az elsők. Számomra a Hírlaptár azilummá vált és egycsodálatos kis közösség tagja lehettem. Istenem! milyen remek emberek voltak ezek a kollégák! Mi történt volna, ha Varga Béni bácsi, Nagy Károly, Ruppert Gyuri bácsi, Zolnár Laci, Percsenyánszky László és még utánuk is sokan mások nem mutatják meg a raktár rejtelmét, a számsorok helyét, az egyes anyagtörzsek elhelyezkedését. Mennyivel nehezebb lett volna a feldolgozás és a kiszolgálási időn túl érkező olvasókon való megkönyörülés! Ilyenkor, ha már idefáradtak, én magam szaladtam fel, mert tudtam, hol rejtőzik, melyik raktári zugban a keresett anyag. Azok a vaslépcsők a „nagyvas”-ban! A rajtuk való felfutáshoz „művészel” kellett.

Nagyon vonzott ez az előttem kitárulkozó csodálatos világ: a hírlapok és folyóiratok világa, a sok tudást nyújtó, folyton változó, új megoldandó feladatokat adó anyag. Most, nyugdíjasként is szíven üt, ha arra gondolok, hogy itt kellett hagynom őket, mert egyszer megálljt kell parancsolni önmagunknak – az évek elszállnak felettünk. Legjobban a kis, jelentéktelen, egy-két számból álló lapokat sajnálom, amiket senki sem szeretett – én szerettem őket feldolgozni, kedves „gyermekeim” voltak, hiszen ők is kultúránk egy-egy porszemecskéi.

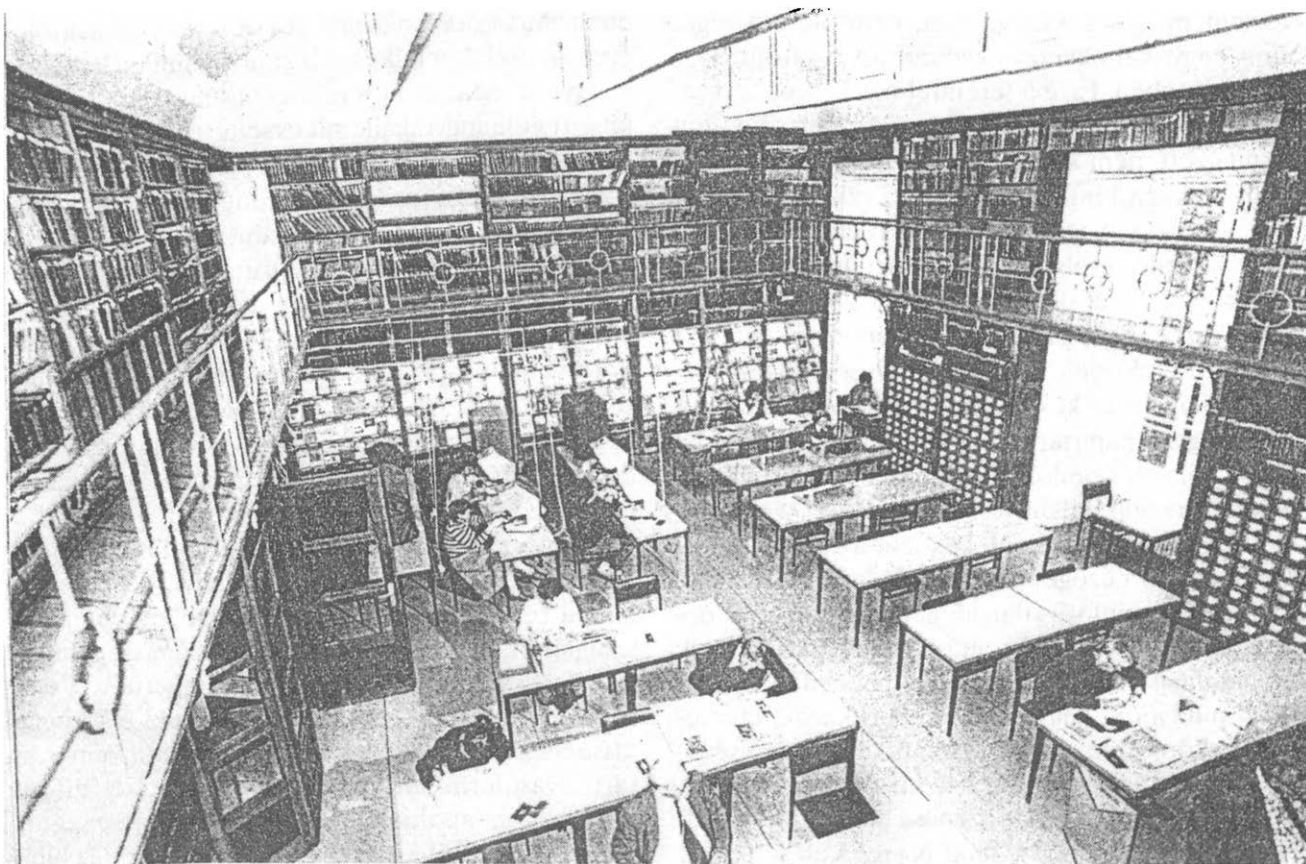
Barátokra is szert tettem hamar, igaz barátokra. Voltak, akik végig elkísértek, akik ilyen-olyan okok folytán elmentek mellőlem (más munkahelyre, vagy a könyvtár más részlegeibe) – ezek mind barátok maradtak. Az e világból végleg eltávoztak emléke pedig ma is melegít. Mindőjüktől tanultam, ha mást nem, hát abból, hogy életük egy darabkáját megosztották itt velem, hogy megajándékoztak bizalmukkal. Sok meghitt beszélgetés történt velük a „kisvas”-ban álló asztalom mellett. Én ezeket a beszélgetéseket a bizalom és a szeretet megnyilatkozásainak tekintettem.

Már egy éve nyugdíjas vagyok, havonta egyszer-kétszer bemegyek még: könyvtári levegőt szippantani, folyóiratokat és hírlapokat látni, kedves kollégákkal találkozni. Ez év februárjának idusa körül telefonhívást kaptam, érdekes ötlettel. Horák Marika hívott. Régi hírlaptárosok összehívását tervezi március 13-ra, pénteki napra, délután 3 órára a „Kápolná”-ba. Nagy örömmel és hálás kedvvel fogadtam az üzenetet. Nekiláttam az élő és sajnos az eltávozott kollégák névsorának összeírásához. Számomra is döbbenetes számokat produkált az elmúlt negyvenkét év (a Hírlaptár odáig egységet alkotott, ide tartozott a raktár és az olvasószolgálat is): 168 kollégával dolgoztam együtt és sajnos 41 kolléga már végleg eltávozott körünkől. Lehet, hogy talán többen is voltunk, az emlékezet véges, és lehet, hogy ezután még feltűnik egy-egy nem említett név! Izgatottan vártam a találkozó napját, a meghívó idejében megérkezett, rajta örömmel fedeztem fel a régi Olvasóterem meghitt képmását. Pénteken már a teremben háziasszonykodott Horák Mari, Lakatos Éva, Kocsy Anikó, és sorban érkeztek a meghívottak is. Mindenki hozott magával valamit, süteményt, tortát, szendvicset, bort, üdítőt. A svédasztal-szerű terítéken virág, körben székek álltak. A találkozás őszinte öröme, a felszabadult beszélgetések után körbe ültünk és Somkuti Gabi kedves összeállítást olvasott fel. Olvasása során szemünk előtt állt a Hírlaptár múzeumbeli élete és újra meglegyintet bennünket ennek a felejthetetlen időnek minden emléke. Köszönjük, Gabi! Busa Margitka a könyvtár világháború alatti éveire emlékezett, emlékezett Németh Mária és Farkas Laci bácsi is. Halottaink nevét én olvastam fel, alakjuk előtttem állt, amiként akkoriban beszélgettünk, dolgoztunk és egymásra nevettünk.

Emlékeztünk, beszélgettünk, fogyasztottuk a finomságokat. Mindenki örült a találkozásnak, nekem legalább is mindenki lelkesedett, hogy „jövőre veletek ugyanitt”! A délutáni idő hamar elrepült, egészen az estébe nyúlt. Egyesek hamarabb búcsúzkodtak, de ennek a néhány együtt töltött órának a melegét magukkal vitték, én is elvarázsolva jöttem haza.

Köszönjük Neked, Horák Marika, hogy ez a kitűnő ötlet eszedbe jutott, hogy volt erőtlök Lakatos Évivel ezt a jól sikerült délutánt és estét megszervezni. A mai világban olyan kevés az őszinte öröm, az összetartozás melege is ritka érzés – ez most sikerült. Én is csak azt tudom kívánni Nektek és magunknak: „jövőre veletek ugyanitt”!

Darabos Pálné (Darabos Ági)

Emlékezés a régi Hírlaptár olvasótermére...

...Hírlapolvasó... az átellenben lévő teremrészben, amely itt a fényképen nem látszik, aprócska dobogó, rajta íróasztal, olvasójegyeket és „tiketteket” tartó állvány – és amögött a teremfelügyelő...

Az olvasóterem bejárati ajtaját télen hatalmas, súlyos, sötétzöld bársonyfüggöny kerítette körbe... *öreges emberek lépnek be:* „ezek még élnek...” – gondolja a teremfelügyelő, hiszen szinte mindenkit név és lakcím szerint ismert az olvasójegyek alapján, és főleg: ki mit olvas, mi lesz az az újságcím, aminek elsőként nyújtja át a kérelmét... Ők is észrevételezik a könyvtárost, apró biccentés – és megállapítják, „még mindig itt van...”

középkorúak: a teremfelügyelő jól ismerte őket még mint diákokat, egyetemistákat – kicsit nyeglés, kamaszosan szemtelenek, vagy ellenkezőleg, koravén tudósként temetkeztek a hatalmas újságkötetek közé – készült a szakdolgozat. Most megerezhedett arcvonások, egyik-másik félkopasz, a lányok legtöbbje deréktól lefelé, hát...

este nyolc óra felé: A bejárati ajtó függönyén egy-egy bekukucskáló női fej, fürkészi a lehajló férfifejeket. Sziszegés, pisszentés, az felnéz, int, visszaint, kis bocsánatkérő mosoly az ügyetlen könyvtáros felé a „rendbontásért” és máris eltűnnek... Némelyik azonnal felugrik, gyorsan összehajtogatja jegyzeteit, céduláit, kétszer leejti hangos koppanással a tikettet – fürgén szalad a pulthoz – gyorsan el... Azután beoson (fiú vagy lány) kabátban az olvasóterembe, némán megáll a belefeledkező háta mögött, nézi annak papírjait... az felrebben, a többi úgy, mint előbb, pakolás, ugrás...

1956 előtt este tíz volt nyitva az olvasóterem. Ilyenkor csak azok voltak már, akiket „törzsolvasóként” vettünk tudomásul: pl. egy „ápolónő”, este tízkor bánatosan megjegyezte „Már zárnak!” „Mehetek a Keletibe...” Reggelenként itt mosdott a női WC-ben... Strauss – olvasójegyzékén „áruösszeállító” volt beírva foglalkozásnak. Fogpasztaszaga volt, bármit kézbevert, Magyar Közlönyt, Földrajzi

Közleményeket – álldogálva az olvasóterem végében – nagyokat nevetett. Először apró, elfojtott kis nyüszítésekben. Erre a teremfelügyelő még fel sem figyelt. Később felhahotázott – azután rémulten körülnézett, nem kap-e figyelmeztetést a legszigorúbb, legnagyobb fegyelmet tartó raktárostól – ha nem – nevetgélt tovább, de már csendesebben. A másik állandó, utolsó percig kitartó olvasó Angyal Róbert volt. Overallban járt, és a Szabad Nép „kritikáját” írta. Agresszív volt és szemtelen. Megheggyeztette a felügyelővel a kék és piros ceruzáit. Azután órákig ült, és kék és piros hullámvonalakat rajzolt a jegyzetpapírára. Néha felnézett, gondokba merült ráncolt homlokkal töprengett, majd visszahajolt és tovább hullámvonalazott.

A *mikroleolvasó* készülékek már az új kort jelezték: idegenül nézegette olvasó és könyvtáros egyaránt, mikor mint váratlan idegent, egyszer csak betelepítették őket. A teremfelügyelői pultról csak egy hatalmas bádogkazetta, elején öt nyílással. Kétoldalt pulóveres, vagy zakós emberi karok, ütemesen körkörös mozgással a filmtekercseket csévélik... A teremfelügyelők nehezen vették tudomásul, hogy ezentúl az újságok zizzenése helyett a néha felnyikorgó filmtekercsek zaját is meg kell szokni...

És az *olvasótermi felügyelők* – Kemény G. Gábor – keze ügyében a pulton „életműve” „Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a

dualizmus korában” első két kötete. Az olvasójegek átvételekor lelkesen biztatott minden kezdő ifjú egyetemistát a tudós munkára – mert ő – mindenben egy leendő akadémikus sejtett... és a legeslegfiatalabb – akkor – Darabosné (Gál) Ági – amikor ő volt a felügyelő – a tökéletes rend honolt. A raktárból átvett folyóirat-köteteket áhítatos, féltő gonddal (kicsit meg is simogatva) nyújtotta át a mohó olvasói kezekbe... és Cila vagyis dr. Pállinkásné dr. Sólymossy Ilona – aki nem igazodván a kor „egységes” női divatjához – tökéletes sminkkel, sugárzóan-mosolyogva „trónolt” a kopott ügyeleti pultnál; olykor kedvesen-tapintatosan hárítva el egy-egy őt bámuló egyetemista hódolata jeléül átnyújtott – menzajegyét... és Balla Sanyi–Tardy Lajos „páros”: Balla Sanyi íróasztala ajtajait ütemesen puffogatva dobolt – Tardy Versatill ceruzákkal, vonalzóval az íróasztallámpa fémburáit felcsendítve reggelenként zenét szolgáltatott. Dél felé Tardy „oroszlánszag van!!” felkiáltással kölnis zsebkendőjét lengette... Végül Zsoli (Jékely Zoltán) kitűnő költő, aki egy reggel kissé megkésve szaladt a munkaszobákra a már kitárt olvasótermi ajtó felé és elrikkantotta magát: „Megyek az ápoltságaimhoz...” Az ajtóban megtorpanva szembesül a korán érkezőkkel, akik az elhagyott pult előtt már lassan sorakoztak... megbocsátó mosoly, majd nevetés...

Lakatos Éva

OSZK HÍRADÓ

Az Országos Széchényi Könyvtár lapja
XLI. évfolyam – 1998. 3–4. szám

Főszerkesztő: Batári Gyula

A szerkesztőbizottság tagjai: Berke Barnabásné, Ottovay László, Poprády Géza,
Rády Ferenc, Rózsa Mária, Seres Tibor, Somkuti Gabriella, Somogyi Pálné

A szerkesztőség címe: Budapest, Budavári Palota F. épület, Postacím: 1827 Budapest

Készült az OSZK Nyomdaüzemében, 500 példányban, 5,5 (A/5) ív terjedelemben

Műszaki szerkesztő: Rosta Lajosné

Felelős vezető: Burány Tamás

Munkaszám: 98.160

ISSN 0324-2064